Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 11 (11807) | 1982 чылдың январь 14, четверг | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

НЕМЕЛДЕ ДЕҢЗИ ХӨЙДЕ

Узбек ССР-ниң алдарлыг малчыны Б. Качаловтуң [illegible] «Сурхан» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, мал ажылының талазы-биле республикада эң бедик түңнелдерниг болган. Совхозтуң баазазынга семиртир азыраан шарыжыктарның баштайгы бөлүү 1982 чылдың январьның баштайгы хүннеринде күрүнеге дужааган. Дужааган малдарның бирээзиниң-не зириг деңзизи ортумаа-биле 750 килограмм болган.

Өске ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларындан эр бызааларны алды айлыг турда ол совхозтуң баазазынга эккелгеш, семиртир азырап эгелээн. Малды семиртир азыраар, эът бүдүрерин көвүдедир, немелде хөй деңзизин алыр чугула херекти чедиишкинниг чорудары интенсивтиг чемгерилгеден болгаш эки ажаалдадан кол хамааржып турар.

Оңгу беш чылдың баштайгы чылында совхоз мал семиртир азыраар талазы-биле база бедик көргүзүглүг болуп, байлак дуржулганы шиңгээдип алган. 1981 чылда күрүнеге 1270 центнер эътти дужааган болгаш пландан ажыр 340 центнерни саткан.

(СЭТА).

Кыштаглаашкын—шалыпчы ажыл-иш

КОЛ ЧҮВЕ—ЧЕМ БААЗАЗЫ

Чоннуң аъш-чем-биле хандырылгазын улам ыңай экижидеринге, ону боттандырарының кол үндезини — көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге канчаар-даа аажок улуг кичээнгейни СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) Пленумунга салганы билдингир болгай. «Аъш-чем айтырыы — ажыл-агый болгаш политика талазы-биле бүгү беш чылдың төп айтырыы болуп турар. Ону шиитпирлээриниң үндезини — көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бедик темпилери болур» деп, ук Пленумга чугаазынга Л. И. Брежнев айыткан.

Мал ажылынга хамаарыштыр алырга, продукция бүдүрерин көвүдедирин чедип алырда, бир дугаарында-ла чем баазазын болур-чогууру-биле бызыглаары эргежок чугула. Бистиң совхозта ону канчаар боттандырып турарыл? Совхоз бо кышка 1750 тонна сигенни, 1000 тонна саванны, 2900 тонна силосту, 85 тонна витаминниг сигең далганын курлавырлаан.

Совхозта шупту 21300 баш шээр, 3200 баш бода мал бар. Бир эвес рацион ёзугаар чемгерер болза, бистиң курлавырлап алган чемивис чижеглеп алган бир бодага норманың чартыындан-даа эвээш онаажыр. Ынчангаш моон соңгаар кол сорулга болза, мал чемнерин арбыдады белеткээри-биле чогуур тарылга ээлчештирилгезин-че дүрген шилчиири, мал чеми тарыыр шөлдерге эңне дүжүткүр культураларны колдадыр өстүрери болур. Келир частан эгелеп дүрген четчип үнер болгаш чылда ийи катап ажаап алыр мал чемнериниң тарылгазын калбартырын планнап турар бис.

Бистиң совхоз кышкы үеде мал чеминиң белеткелин база-ла соксатпайн, Убса-Нурже хырыгыыш белеткээр сес кижи составтыг механизастаттынган звенону чоруткан. Олар 500 тонна хырыгыышты белеткээр тургаш, бо хүннерде 210 тоннаны белеткээш, ооң 46 тонназын совхозта сөөртүп чедирген.

Малчыннарга эң-не чымыштыг үе — хой оолдаашкыны эгелээн. Ынчангаш бис төрүүр коданнарже кол кичээнгейни угландырган бис. Совхозтан алды машина Ак-Довурак хоорайдан изиг сугну малчыннарга сөөртүп чедирип турган. Сиген, суланы кыштагларда чедирген. Малчыннарже сакманчыларны чоруткан. Олар чаш хураганнарны хойжуларның азырап доруктурарынга дузалажып турар.

М. МОНГУШ,
«Шеипээр» совхозтуң улуг мал эмчизи.

САКМАНЧЫЛАРНЫ АЪТКАРГАН

«Мурнакчы» совхозтуң малчыннары он бирги беш чылдың ийигизинче, ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнче багай эвес белеткелдиг киргеннер. Чаңгыс-Теректиң № 1 хойжу бригадазында 3200, Ман-Чүректиң № 2 хойжу бригадазында 1800 хой төрээн. Кайы-даа бригадада ынча хире чаш хураганнар онча-менди доругуп турар.

Совхозтуң дирекциязы, партком, ажылчын комитеди бо хүннерде чаш мал төлүн менди доруктурар сорулга-биле бүгү күштүг малчыннарже мөөңнээн. Коданнарда сиген, көк-сула, концентраттыг чемнерни бүрүн сөөртүп четкирилээн. Суг-биле хандырылга эки. Кажааларның иштиниң көржеңин коптарар ийи звенону быжыглаан.

Төрүүр хойлуг коданнарже 56 сакманчыларны аъткарган. Дуржулгалыг сакманчылар Хорлуу Ак-оол, Лиза Күжүгет, Бадарчы Күжүгет, Бичиилек Күскүлүк, Кылаң Дандаа, Сюдаа Анарат болгаш өскелер-даа 140-теп 200 чедир хураганны доруктуруп турар. Белеткел эки-даа болза, чамдык коданнарда дус үзүлген. Барыын-Хемчиктиң Сельхозтехника каттыжыышкыны мынчага дээр дус сөөртүп эккелбээн. Совхозтуң удуртукчулары малчыннарны дус-биле чогуур үезинде хандырар үеэн келген боор.

А. КАНЧЫЫР.

ХУРАГАННАР МЕНДИ

«Кара-Хөл» совхозтуң Сукпак бригадазында хой оолдаашкыны кидин түлүктей берген. Ол чугула кампанияга малчыннар баш удур ыяк белеткенген.

Сукпак бригадазында шупту 32 кодан хой бар. Оларның 20 коданында төрүүр хойлар турар. Бо хүннерге чедир 1287 хой төрээн. Оон ынча хураган онча-менди доругуп турар. Төрүүр хойлар коданнарында шупту 41 сакманчы — колдуунда-ла комсомолчулар болгаш аныяктар чедип келген, малчыннарга дузалажып турар.

Совхоз бо чылын төрүүр 100 хойга онаажтыр 90 хураганны менди алырын хүлээнген. Ынчангаш малчыннар улуг күжениишкинниг ажылдап турар. Хойжулар Х. Калин-оол, С. Арапчор, Х. Дажы оларның коданнарында хөй хой оолдаан болгаш хураганнар бүрүн менди.

М. ООРЖАК.
Бай-Тайга район.

«Бай-Тал» совхозтуң малчыны Таар-оол Сыргыт-оолович Хомушку он бирги беш чылдың баштайгы чылының түңнели-биле республикада эки күш-ажылчы көргүзүглерлиг малчыннарның бирээзи болган. Ол төрээн хойларының 100 бажынга онаажтыр 110 хураганны менди камгалап, хой санындан 2,3 кг дүктү кыргып алган. Мурнакчы малчынның чедиишкинниг ажыл-ижинге өг-бүлениң херээжен ээзи Татьяна Бораевна болгаш уруу комсомолчу Долаана төлептиг үлүүн киирип келгеннер.

Ам оларның коданы совхоз төвүнден ырак эвесте Элезинниг-Хову деп черде кыштаглап турар. Т. С. Хомушку хойларының кажаазын эки септеп чылыглааш, бодунуң күжү-биле белеткээни 15 тонна сигенни кыштаанда чедирип алган. Ында төрүүр 300 хойнуң 220-зи оолдапкан болгаш хураганнары онча-менди.

Ниитизи-биле 13 чыл малчыннаан Таар-оол Сыргытоолович эрткен чылын районда малчыннар ортузунда социалистиг чарыштың тиилекчизи.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы малчын Т. С. Хомушку; одарда хойлар.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

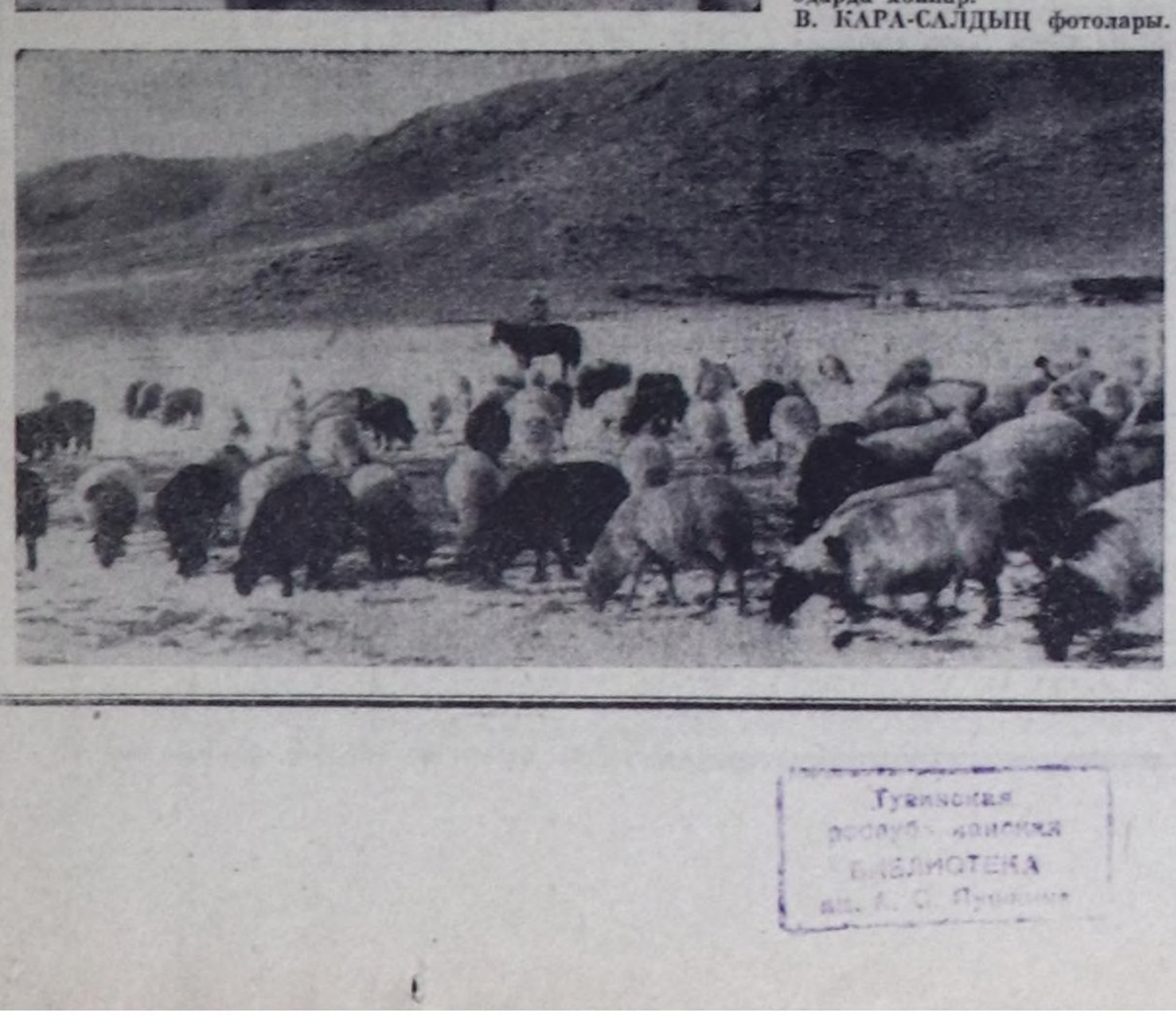

Эрткен чылды түңневишаан, чаа хүлээлгелерни боттандырары дээш ажылдаар

ТЫВАНЫҢ АВТОТРАНСПОРТ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш транспорт ажылдакчылары социалистиг хүлээлге алган:

— чүък сөөртүлгезин экижидип, чаа техниканы, күш-ажылды организастаарының хевирлерин шиңгээдип ап, мурнакчы дуржулганы нептередип тургаш, ооң күсели-биле транспорт болгаш үлетпүр продукциязының 65 хуу өзүлделиг болурун чедип алыр;

— пландан ажыр 33 700 рубльдиң орулгазын алыр, 390 тонна дизель одаар чүүлүн, 285 тонна бензинни, 946 муң киловат-шак электри энергиязын, 745 комплект дугуйну камнап алыр;

— чүък сөөртүлгезиниң болгаш пассажирлер аргыштырылгазының планын декабрь 30-де күүседир, 33 муң тонна чүъкту планга немей сөөртүр болгаш 747 муң тонна-километрни ажылдап кылыр, 136 муң пассажирлерни дажыглаар, 952 муң пассажир-километрни ажылдаар;

— чүък машиналарының техниктиг белениниң коэффициентизин 0,76, автобустарның—0,78-ке, таксилерниң — 0,80-те чедирер;

— чүък машиналарын ажыглаарының коэффицентизин 0,585, автобустарның—0,70, таксилерниң—0,75 болгаш кожугларның—0,51-те чедирер;

— күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 0,2 хуу улгаттырар;

— 36700 рубль экономиктиг ажыктыг 195 чаартыкчы саналдарны киирер; чаа техника болгаш мурнакчы технология талазы-биле 180 муң рубль ажыктыг 130 хемчеглерни шиңгээдип алыр;

— чонга ачы-дуза чедирериниң планын 1.700 рубльге ажыр күүседир;

— тудуг-монтаж ажылдарының планын декабрь 30-де күүседир;

— массалыг мергежилдиг 600 ажылчынын белеткээр, олардан 500 кижини автошколаларга, а септелгеге ажылдаар 100 ажылчынны тус-тус өөредир, экономиктиг өөредилгеге 600 кижини хаара тудар.

ТЫВА—ХАКАСИЯ

Тыва АССР биле Хакас автономнуг областың аразынга 1981 чылда социалистиг чарыштың түңнелдери

	Тыва АССР		Хакас авт. областы	
	План күүселдези	1981 чылдың 1980 чылга деңнээн хуу	План күүселдези	1981 чылдың 1980 чылга деңнээн хуу
ҮЛЕТПҮР				
Продукция сайгарары	100,7	103	99,1	106
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	100,1	106	97	104
ТУДУГ				
Бүгү үндезиннерден капсалыышкын	73	96	93	93
Керээлиг ажылдар хемчээли	79	104	92	92
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	102	100,5	93	98
Чуртталга тудуун ажыглалга киирген	66	98	72	111
ТРАНСПОРТ				
Нийти ажыглалдың автотранспорту-биле сөөртүлге т. км.	89	103	92	109
АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРЕРИ				
Чонга ачы-дуза чедирери	103	106	102	108
ооң иштинде көдээ черлерге	101	98	102	108
САДЫГ				
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	102	103	102	104
КҮРҮНЕГЕ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКЦИЯЗЫН САТКАНЫ.				
(Пландан ажыр даалга-биле кады)				
Мал болгаш куш	101	155	86	110
Сүт	100,3	102	90	96
Куш чуургазы	123	129	107	105
Дүк	103	116	102	114
МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
Бир инектен ортумак саалда — кг.	1301	82	2019	96
Дагаадан-на алган чуурга — кезек	165	98	236	102
Хойдан-на кыргаан дүк — кг.	2,2	125	4,2	120

ЧАРЫШ ОДУН КЫВЫСКАШ...

265 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүргеш, 221 муң рубль түңнүг продукцияны сайгарар;

Чоннуң нийти хереглелинге чыл иштинде 15 муң рубльдиң мебелин бүдүрер;

Продукцияның бот-үнезин чиигеткенинден 48,5 муң рубльдиң камналгазын алыр;

Бүдүрүлгеге продукцияның бир чаа хевирин бүдүрерин шиңгээдир.

Социалистиг хүлээлгениң бо негелделерин [illegible]ның ажыл-ишчилери бүдүрүлге хуралынга чугаалашкаш, бир үн-биле хүлээп ап, он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдазын, социалистиг хүлээлгезин долдур күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Январьның баштайгы хүннериниң бирээзи. Районнуң үлетпүр комбинадынга местком даргазы, инженер А. Ю. Носов-биле ужуражып, комбинаттың ажыл-херээниң дугайында сонуургай бердивис.

— Бо беш чылдың баштайгы чылын канчаар дооскаанын чугаалап көрүңерем, Александр Юрьевич? — деп, айтырарымга, ол кезек бодапып олура, чугаалай берди:

— Эрткен чылдың планын, социалистиг хүлээлгезин долдур күүседир талазы-биле чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. Ону сан-чурагайлар дузазы-биле көргүзерге мындыг: чыл дургузунда 230 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер тургаш, ону 268 муң рубльге, 200 муң рубль түңнүг продукция сайгарар даалгавысты 217 муң рубльге күүсеттивис. Адаттынган көргүзүглер 1980 чылдың деңнелинден тус-тузунда 26,4 болгаш 39,1 хуу өзүлделиг болган. Бо күш-ажылчы чедиишкиннер тус-тус бригадаларның аразында чарышты организастааш, ооң түңнелин үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап-мактап, ажылдың ажыктыг чоруун бедиткенинден чедип алдынганын инженер чугаалап олурду.

«Кулак-биле дыңнаарының орнунга карак-биле көрүп, хол-биле туткаы дээре» диижир болгай. Бригадаларның ажылдап турар черинге баргаш, оларның ажыл-ижи-биле таныжарын мензэ сүмелээш, А. Носов мени эдерткеш чазаныр цехче чорупту. Цехтиң иштинче кире бээривиске, чыскаалдыр салдынган станоктарда ажылчыннар дилиг материалдарын чугаладыр дилдирген, хоюглап хаарылдаткан, чогуур хемчээлге одура кестирген, чай чок ажылдаап турлар. Демниг ишти сонуургап, станоктарның чаржалашкан дааш-шимээнин таалап дыңнап турар аравыста бригаданың күш-ажылчы чедиишкинин инженер дыңнатты. Чеди кижилиг бригада чазанылга кылыглары болгаш мебель аймаан бүдүрер онаалдазын 108 болгаш 112 хуу күүсеткеш, комбинаттың бригадаларының аразындан эрткен чылдың чарыжының тиилекчизи бооп шылгараан.

Элээн үе эрткенде чапсар чарлаттынган. Иван Шутовтуң бригадазының ажылчыннары бисти долгандыр чыглып келирге, ажыл-агыйжы чугаа чоорту эгелей берди.

— Стол, сандай, эжик, сонга блоктары дээн чижектиг янзы-бүрү парын чазанылга кылыгларын кылып келдивис — деп, хоочун чазанықчы И. М. Леонов өөрүнүң мурнундан хөөреп, бүдүрүп турар үүлезин биске сонуургатты.— Бүдүрүп турар продукциявыс чоннуң негелде-хереглелин хандырып турар болганда, ооң шынарын экижидер сорулганы салып, бот-боттарывыска дузалажып, деткижип ажылдаарывыс чанчыл апарган. Чүге дээрге аравыста арга-дуржулгазы улуг-даа, чазаныр мергежилди чаа шиңгээдип чоруур-даа ажылчыннар бар. Бир демниг күжениишкинивис үре-түңнелдиг болуп, алган хүлээлгелер күүсеттинип келген.

— Бүдүрүп турар продукцияларның шынары кандыгыл?

— Продукция бүрүзүн эки шынарлыг бүдүрер дээш кызыдып келзивиссе-даа, бо талазы-биле элээн четпестерлиг ажылдап келдивис. Чаа дилдинген материалдарны ажыглап турарывыстан чамдык кылыгларның шынары багай болуп турар. Пилораманың дилип турар материалдары бистиң хереглеливисти мөлдүк-калдык хандырып келгенинден чаа дилдинген, шык дилиг материалдарын кургадып алыр арга чок.

М. ОНДАР.

ЭРТЕМДЕННИҢ БОЛГАШ КОНСТРУКТОРНУҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ

Космос үе-чадазының эгелээни совет эртемденнерниң болгаш инженерлерниң маадырлыг чоруктары-биле мөңгеде холбаалыг боор артар. Оларның аразында шылгарангай совет конструктор, академик С. П. Королёв онза черни ээлеп турар. Ооң төрүттүнгениниң хүнүнден бээр 75 чыл болурунга холбаштыр Москвада январь 12-де ажыттынган космонавтика талазы-биле эртем номчулгалары эгелээн.

Эртем хуралының президиумунда—ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ЭТКК-ның даргазы академик Г. И. Марчук, совет космос эртеминиң болгаш техниказының хоочуннары, сураглыг совет эртемденнер.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик А. П. Александров эге сөс ап чүве чугаадааш, бистиң бөмбүрзектиң девискээриниң мындыыче кижиниң ужудуп үнген чоруу делегей эртеминиң шылгарангай болуушкуну болганын демдеглээн. Черниң баштайгы кылымал эдеринчизин салып үндүрген үеден бээр эрткен чээрби беш чылдың иштинде совет эртемденнерниң болгаш инженерлерниң эгелеп каапкан ол оруунга канчаар-даа аажок улуг ажыдыышкыннар кылдынган болгаш ортемчейни болгаш бистиң бөмбүрзээвисти билип алырынга улуг шураашкынны кылыр арганы берген.

Космонавтика талазы-биле эртем номчулгалары январь 15-ке чедир үргүлчүлээр. Хуралдарга болгаш секцияларга ужугар аппараттарның тургузуунуң, космоска ужудуушкунну башкарарының аргаларының дугайында илеткелдерни чугаалажыр. Орбитаның «Салют»—«Союз»—«Прогресс» дээр башкарылгалыг комплекизинге күүсеткен дуржулгаларның болгаш шинчилелдерниң түңнелдериниң дугайында аңгы пленарлыг хуралга чугаалажыр.

(СЭТА).

ГРАФИКТИ МУРНАВЫШААН

«Тииилелге» совхозтуң механизаторлары он бирги беш чылдың ийиги чылының часкы хову ажылдарынга база дүжүт ажаалдазынга көдээ ажыл-агый техниказын белеткээрин шалыпкын темпилер-биле чорудуп турар.

Чаа чылдың январьның 11-ге чедир совхозтуң бүгү тракторларының 81 хуузун, ооң иштинде улуг күчүлүг тракторларның — 89 хуузун белениниң шугумунда тургускан.

Хөрзүн болбаазырадыр болгаш тараа чаштырар машиналарның септелгезин графиктен мурнады чорудуп турар. Бар 45 тараа комбайнының 22-зин, 38 культиваторну болгаш тараа чаштырар бүгү машиналарны белен кылдыр септеп дооскан.

И. ОЛДЫРЕВ.
Кызыл район.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле эш Н. Я. Трусовту шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың көдээ ажыл-агыйынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келгени дээш база төрүттүнгенинден хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министриниң оралакчызы Николай Яковлевич Трусовту Тыва АССР Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.
Кызыл хоорай.
1982 чылдың январь 13.

Чүктерден МЕДЭЭЛЕР

Политиктиг чугула кампания

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязында политиктиг чугула кампания — партия кежигүннериниң болгаш кежигүнге кандидаттарының документилерин солуурду органызастыг чоруп турар. Партия документилерин солуур кампания АУДП-ниң хүрээлениң быжыглаарынче, ооң бүгү кежигүннериниң идейкейлиниң бедидеринче, чурттуң мурнунда амгы үе-чадада салдынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринге оларның авангардтыг ролюн хандырарынче угланган.

Сирияның Компартиязының ТК-зының пленуму

ДАМАСК. (СЭТА). Сирияның Коммунистиг партиязының ТК-зының пленуму болуп эрткен. Польшада болуушкуннарның сөөлгү үеде хөгжүлдези-биле холбаштыр сеткил хайышкының пленум илергейлээн болгаш ПУР-да байдалды экижидер талазы-биле ол чурттуң эрге-чагыргаларының шиитпирлиг хемчеглерин бүрүн деткээн. Польшаның иштики херектеринге холгаарлап киржир дээн АКШ-тың администрациязының оралдажыышкыннарын Сирияның Компартиязының ТК-зының пленуму шыңгыы буруу шапкан.

Польшада болуушкуннарның хөгжүлдезин Израильдиң пропагандазы каржызы-биле хажыдып, ПУР-нуң эрге-чагыргаларының чөптүг хемчеглерин нүгүлдээрин база оралдажып турар. Сионистиг үзелдиг бөлүктер Польшада социалистиг күрүне тургузуунга удур үүлгедиглерни 60 чылдарда-ла чажыды-биле эгелээн болгаш «Солидарностинин» удуртулгазынче шургуп кирген дугайында маргылдаа чок медээлерниң барын СЭКП ТК-ның пленуму демдеглээн. Ынчаарга Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының болгаш ол чурттуң эрге-чагыргаларының шиитпирлиг хемчеглери Польшада контрреволюцияның аштырыышкыны араб национал-хосталгалыг шимчээшкиниң эрге-ажыктарынга база дүгжүп турар деп, пленум айыткан.

Парламентиниң онза сессиязы

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның парламентизиниң онза сессиязы ажыттынган. Черчериң эрге-чагыргаларының хүлээлгелерин болгаш эргелерин калбартыр дугайында, Корсика ортулуктуң онзагай тургузуунуң дугайында, Чаа Каледонияда француз девискээрлерге чаартылгаларны чорудар дугайында, бажыңнар хөлезилеп алганнарның эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң дугайында чугула хоойлу төлевилелдерин сессия чугаалажып боор.

Бажыңнар хөлезизин өстүреринге кызытаарлаашкынны доктаадырын, бажыңнарны хөлезилеткен ээлери хуусаа бетинде дугуржулганы күш чок болдурарын соксадырын хоойлу төлевилелинде айыткан. Коммунист депутаттар бо хоойлу төлевилелин ниитизи-биле деткип турар.

Дүрген хемчеглер

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның девискээринге хөй хүннерде үргүлчүлээн чаашкынның түңнелинде Висла хем эриинден ашкаш, улуг үерлээшкинни болдурган. Бойдустуң халаптыг болуушкунунуң районнары кылдыр 14 воеводстволарны чарлаан. Нарын байдал ылаңгыя Плоцк воеводствода тургустунган. 17 муң гектар шөл үерлээшкинге алыскан.

Үерлээшкинниң уржуктарын узуткаар болгаш кадыгдааннарга дузаламчы көргүзер талазы-биле дүрген хемчеглерни чурттуң эрге-чагыргалары ап турар. Плоцкиде болгаш чурттуң өске-даа воеводстволарында байдалдың дугайында чазак комиссиязының дүрген чыылдырган хуралынга чугаалажып көрген. Суг үерлээшкининден кадыгдааннарга дузаламчы кылдыр аъш-чем продуктуларын болгаш эм чүүлдерин үер алган районнарже чорудуп берип турар. Суг үеринге алыскан районнардан 12 муң кижини өскээр көжүрген.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

АРГА-КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Автотранспорт эргелелиниң партия-ажыл-агый активиниң хуралындан

1981 чылда Тываның автотранспорт эргелелиниң ажыл-агый, сай-хөө чорудулгазының түңнелдериниң болгаш бо чылдың экономика, социал хөгжүлде талазы-биле планнарны күүседириниң хемчеглериниң дугайында айтырыгны партия-ажыл-агый активиниң хуралынга чугаалашкан. Аңаа илеткелди эргелел начальниги В. А. Парунин кылган.

Республиканың транспорт ажылдакчылары он бирги беш чылдың бирги чылының планның оналдаларын күүседир дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип келгеннер. Чарышта бүгү ажылчыннарның 73 хуузу хаара туттунган. «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы» бедик атты 813 чолаачы, септелге ажылчыннары чаалап алган. Ол бедик атка 26 бригада, 9 цех, участок төлептиг болган. Кызылдың № 2 болгаш пассажирлер АТБ-лери, техниктиг хандырылга станциязы, автовокзалдар каттыжыышкыны күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алгылаан. Кызылдың № 3, Ак-Довурак, Хову-Аксы, Шагаан-Арыг АТБ-лериниң чамдык көргүзүглери эки болган.

Эргелел чүък сөөртүлгезиниң планын 100,3 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 20 муң тонна чүъкту сөөрткен. Пассажирлер аргыштырылгазының планы 102,5, чоңга ачы-дуза чедирериниң планы 102,4, үлетпүр продукциязын сайгарарының планы 100 хуу күүсеттинген. Эргелелдиң 626 чолаачызы, 230 септекчилер социалистиг хүлээлгелерин хуусаадан эрте күүсеткеннер. Минусинск АТБ-зинде 26 бригада ажылды организастаарының чаа хевири—бригада керээзинче шилчээн. Хоорай иштинге ажылдаар автобустарга пассажирлерни касса чок хандырарынче шилчидериниң белеткел ажылдары уламчылап турар.

Бүдүрүлге баазазын хөгжүдер, чуртталга фондузун тургузуп алыр дээш эргелел 1,3 миллион рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээдип алган. 3308 дөрбелчин метр чуртталга шолуун ажыглалгага кииргген. Ак-Довуракта 60 квартиралыг бажың, Чаа Шагаан-Арыгда 2 квартиралыг ийи, Хову-Аксында 2 бажың туттунган. Араданда дыштанылга пунктузунуң тудуу дооступ турар.

Эргелелде кылдынган ажылдар хөй. Чедир кылдынмааны эвээш эвес. Илеткелчи ону ханы анализтээн. Капитал салыышкыннарының чүгле 84 хуузун шиңгээдип алган. Тудуг организациялары тудуг-монтаж ажылдарының планнарын күүсетпээн. Чугула объектилерни ажыглалгага кирер хуусаалары үскен. Чижээ, Кызылда 500 олуттуг чаа автовокзалдың тудуу узамдыккан. «Тыва тудуг» трест 358 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын планнааш, чүгле 221 муң рубльдиңин күүсеткен.

Чамдык бүдүрүлгелер автопарктың техниктиг байдалынче кичээнгей салбайн турар. Техниктиг хандырылга багай. Шыпар чавыс. Минусинскиниң № 1, Кызылдың № 3, Чадаана, Шагаан-Арыг, Ак-Довурак АТБ-лери техниктиг хандырылга планнарын күүседип шыдаваан. Үрелик автомашиналарны ажылче үндүрүп турар таварылгалар хөй. Автобүдүрүлгелерниң удуртукчулары техниктиг хыналда килдистериниң ажылын контрольдавайн, ону холга албайн турар. Дыштаныр хүннерде автомобильдерниң техниктиг хандырылгазын чорутпайн келген. Эрткен чылын автомашиналар дугуйлары-биле хандырылгага бергелер турган. Аңаа камналга багай. Ынчангаш дугуйлар хуусаадан эрте ажыглалдан үнүп турар. Автомашиналар дугуйларын катап кылдыртып алыр ажылдарны Минусинск, Хову-Аксы, Кызылдың пассажирлер АТБ-лери багай чорудуп турар. Ооң уламындан Минусинск АТБ-зи 884, Кызылдың № 1 база № 2 АТБ-лери 462 дугуйну үнүр бижээн.

Эргелелдиң болгаш бүдүрүлгелерниң тускай эртемниглери автотранспортту ажылдаарын экижидер хемчеглерни чогуур деңнелинге чедир тургуспаан. 1981 чылда дансыда бар автомобильдерниң чүгле 54, кожугларының 44 хуузу ажылга киржип турган. Хүннүң-не 250 ажыг автомашина ажылче үнмейн турар. Автомашиналарны чүдүрерде, ооң чүъгүн дүжүрерде хөй шак-үе чарыгдаттынып турар. Чыл дургузунда чүгле даг-дүгү чүдүрүп-дүжүрерինге 37,6 муң шак анаа турууушкун болган. Ындыг чижектер «Тудуг көзектери» комбинатта, Садыг министерствозунуң болгаш чамдык тудуг организацияларының баазаларында бар.

Чадаана, Ак-Довурак АТБ-лери пассажирлер аргыштырылгазының планнарын күүсетпээн. Эргелел рейстерни үзүктел чок чорударының планын боттандырбаан. Чыл дургузунда 25 муң ажыг рейсти оралдаткан болгаш үскен. Бо талазы-биле ажыл Чадаана, Ак-Довурак АТБ-леринде багай. Автобустарның рейсче кончуг эвээш үнүп турарын, септекчилерниң күш-ажылын кошкак организастаанын, чолаачыларның сагылга-чурумунуң кошкаан ол чижектер көргүзүп турар.

Бригада керээзи-биле ажылдаарының ажыктыын практика көргүскен. Ындыг турбуже Чадаана, Ак-Довурак АТБ-лериниң удуртукчулары чаа арганы деткип, тускай бригадаларны тургузуп албаан.

Чолаачы кадрларны белеткээри элээн экижээн. Эрткен чылын үшкү класстың 537 чолаачыны белеткээн. Ол ышкаш 70 кижи мергежилин бедидип, бирги, ийиги класстың чолаачылары апаргылаан. Ынчалза-даа кадрларның ажылдан үнер, кирер чоруу ам-даа хевээр. Чыл дургузунда 1660 чолаачы, ажылчын прогул кылган, 4557 кижи-шакты чидирген. Ажыл шагы үзер чоруктар Кызылдың пассажирлер, Ак-Довурактың АТБ-леринде хөй.

Транспорттуң багай ажылдаанының түңнелинде чүък сайгарарының планы боттанмаан. Орулга киирип алырының планы 97,6 хуу күүсеттинген. Орулга киирип алырының планнары Кызылдың № 2. Пассажирлер, Шагаан-Арыг, Чадаана АТБ-леринге күүсеттинмейн барган.

Эрткен чылын чолаачыларның буруузу-биле 21,5 муң рубльдиң чүъгү үрелген. Ол дээш Минусинск АТБ-зи чүък ээлеринге 15, 9 муң рубльди эгиткен. Чыл дургузунда чолаачылар орук шимчээшкининге 379 санныг чурум үрээшкинин кылган. Ооң ужун аңаа турууушкун 11710 машина-шак, а материалдыг когарал 16063 рубль болган.

Сөөлгү үеде автомашиналарны ээриг башкарар чолаачыларның саны кызырылбайн турар. Чижээ, 99 кижи ажылындан үндүрткен, 148 кижи автомобиль башкарар эргезин казыткан, 298 чолаачыны сагындырган.

Бо чылын Тываның автотранспорт эргелелиниң мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Чылда 8300 муң тонна чүъкту сөөртүрү, 1334 муң рубльдиң барааныыг продукциязын бүдүрери, чоңга 440 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирери болгаш оон-даа өске чугула ажылдарны күүседири көрдүнген. Бо беш чылдың кол айтырыгларының бирээзи — бүгү курлавырларның хевирлеринге эвээш эвес камналганы чедип алыры болуп турар. «Востокавтотранс» каттыжыышкыны кывар-чаар материалдарны камнап алыр талазы-биле эгелекчи санал үндүрген. Ындыг-даа болза, бедиткен социалистиг хүлээлге алыр тургаш, чамдык коллективтер 1981 чылда турган планнарындан эвээш хүлээлгелер алган. Ынчангаш ол коллективтер социалистиг хүлээлгелерин эде көргеш, чолаачы, бригада, колонна бүрүзү кывар-чаар материалдарны хөйнү камнап, машина-техниканың техниктиг ажаалдазын доктаамал чорударын чедип алыры күзенчиг.

Эргелелдиң партия-ажыл-агый активинге санал берген эштер бригада керээзи-биле ажылдаар мурнакчы дуржулганы нептередирин, социалистиг чарыштың чаа хевирлерин дилеп, ооң негелделерин кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаарын, мурнакчыларны деткиирин чугула деп чугаалааннар. Диспетчер албанының ажылын экижидери негеттинип турар. Чүъкту чүдүрер-дүжүрер ажылдарны организастаары четпес. Ол ышкаш аар чүък сөөртүр автомашиналарның техниктиг хандырылгазы ам-даа кошкак. Техниканы ажыктыг ажыглаары, автопарктарның байдалын экижидери чедип алдынмаан. Аргыжылга оруктарының ажаалда, септелгези багай чорудуп келген. Чер-черде партия, профэвилел, комсомол организациялары чолаачыларның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче кичээнгейи кошкак, оларның дыштаныылгазын, чемненилгезин эки организастаары ам-даа чедип албаан. Күш-ажылдың сагылга-чурумун куду, кижизидилге ажылының деңнели чавыс болуп артпышаан. Активке ындыг чөптүг саналдарны Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң чолаачызы Ю. И. Малышев, № 3 АТБ-ниң колонна начальниги И. Ф. Бочаров, № 2 АТБ-ниң чолаачызы Н. И. Смирнов, Ак-Довурак АТБ-зиниң начальниги А. Т. Кувшинов, Шагаан-Арыг АТБ-зиниң чолаачызы Н. А. Верзилов, Кызылдың автосептелге заводунуң директору А. М. Самойленко болгаш өскелер-даа бергеннер.

Партия-ажыл-агый активиниң хуралынга СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долгополов киржип, чүве чугаалаан.

Ш. ДОРЖУ.

АРМЯН ССР. «Электрон» заводтуң Кафанда филиалының коллективи графикти усчок мурнап чоруп турар. Республикада аныяк бо бүдүрүлгениң ажыл-ишчилеринге 1982 чыл эрткен чылдың декабрьда-ла келген. Күш-ажылчы намдарын он чыл бурунгаар санакчы машиналарга эң бедүүн кезектерден эгелээн бо бүдүрүлге ам нарын продукция болур «РИН-609» деп дисплейлерни бүдүрүп турар. Олар автоматтыткан ажылчын туруштарны харылзаштырарынга херекleттинер. Олар санакчы машина биле кижиниң аразында дузалажыкчы болуп, сорулгаларны, даалгаларны дамчыдып, түңнелдерни кижиге тайылбырлап берип болур. Кафанның дисплейлери улус ажыл-агыйынга калбак негелделиг. Оларны Москваже, Ленинградче, Киевче, Новосибирскиже, Владивостокче болгаш чурттуң өн-өң хоорайларынче чорудуп турар.

ЧУРУКТА: техниктиг контроль килдизиниң ажылдакчылары белен продукцияның сөөлгү шенелделерин кылып турлар.
М. ШАХБАЗЯННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СҮТ ФЕРМАЛАРЫНЫҢ КУРЛАВЫРЛАРЫ

Ооң мурнунда хожудап турарларның санынга кирип турган «Верево» совхоз эрткен чылын күрүне-биле чүгле долу санашкан эвес, а харын үш чүс муң рубль чыгы арыг орулгалыг бооп чылды дооскан.

— Чедиишкинниң үндезинин бис эрткен беш чылда-ла тургускан бис. Чүл дээрге бода малдың баш санын көвүдетпишаан, ооң продуктулуун бедиткен бис—деп, ажыл-агыйның кол зоотехниги О. Якубовский чугаалады.— Ол кадында малчыннарга «Инектиң сүдү ооң дылында» деп бурунгу чагыг чуганы кажан-даа хүннүү болур деп чүвени утпаан бис.

Үш чыл бурунгаар база-ла кышкы үеде немей 600 инекти хүлээп апканывысты утпаан бис. Ынчан мал чемнериниң четчир курлавырлары чок болганындан саалда хөлчок кудулаан болгай. Байдалды эдип алыры-биле мыш кескен черлерден бүдүктап, картофель-ногаа баазаларының артынчыларын, аъш-чем заводтарындан артыкшылдыг чүүлдерни ап келдивис.

Ол бүгү чүүлдерни мал чеминге ажылдап кылырын Кара эвес хөрзүннүг зонаның көдээ ажыл-агыйының механизациязының болгаш электрижидилгезиниң эртем-шинчилел болгаш төлевилел-технология институдунуң специалистери дузалаан. Оларның төлевилелдерин ёзугаар ферма бүрүзүнге белен холумактарны кылыр цехтерни азы пунктуларны тургускан. Олар хүн бүрүнүң рационнарынга улуг немелделиг болуп, порция бүрүзүнүң калорийлиин үш-дөрт чем единицазынга бедиткен.

Ол курлавырларның дугайын бо чылын база, мал чемнерин ооң мурнундаазындан үштүң бири катап хөйнү белеткезе-даа утпаан бис. Ам фермалар чоогунда чай дургузунда беш-алды катап дүжүт алыр суггаттыг одарларны аңгылап тургускан. Хөй чылдыг сигеннер тараан шөлдерни алгыткан, дазыл чемиштиглерни бүдүрерин көвүдеткен.

Мал ажылдыгларның күш-ажылын комплекстиг механизастааның болгаш специализастааның түңнелинде ажаалданың хемчээлин ийи катап улгаттырган—саанчыларда 50 чедир инектер быжыгдаттынган. Областың уксаа фермаларынга алдынган арыг уксаалыг инектиң баш саны улам көвүдеп турар. Элита-рекорд класстың салгалынга хамааржыр 300 бызааларны чүгле бо 1981 чылда ажыл-агый садып алган.

Ленинград областың бүгү ажыл-агыйларында сүткүр малдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алырынче угланыышкын калбарган. Көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлериниң 100 гектар бүрүзүнге мында ам 30 инек онаажып турар. Ол дээрге РСФСР-ниң кара эвес хөрзүннүг зоназында ортумак сандан ийи катап хөй.

С. ФОНАРЕВ,
СЭТА-ның корр.

Гатчина,
Ленинград область.

Партия организацияларында

39-15 ДУГААРЛЫГ ТЕЛЕФОН

«Кымның сагыжын чүү өйүп чоруур болдур, ол ооң дугайында үргүлчү чугаалаар» деп үлегер домак бар. Тула областың Алексинде химия комбинадының парткомунуң ажылчы чоннарның чагаалары болгаш билдириишкиннери-биле кылып турар ажылы үстүнде үлегер домактың чигзинчиин бадыткап турар.

Бүдүрүлгениң цехтеринде телефон аппарадының чанында мындыг чарлал бар: «Силерниң саналдарыңарны болгаш сүмелериңерни 39-15 дугаарлыг телефон дамчыштыр кайы-даа үеде хүлээп ап турар». Автоматтыг арга-биле бижимел кылып турар магнитофон чанында заводтуң радиодамчыдылга редактору А. Похвальникова дежурныйлап ор.

... Дөртку бүдүрүлгеден дыңнадыгда: «Дүне улуг хар чагганындан кижи эртер арга чок-тур» дээн. Өңгү цехтен: «Ачы-дуза өрээлдеринде арай сооксумаар-дыр» деп медээлээннер. Анна Алексеевна ол дыңнадыгларны дораан демдеглеп алган. Каш-ла минута эрткенде ону бижээн саазын партком секретары В. Шелепинниң болгаш комбинат директорунуң оралакчызы Г. Ломаконуң столдарынга барган.

Келген дыңнадыглар ёзугаар чүү кылдынганын партком ажылчыннарга радио болгаш заводтуң хөй тиражтыг солунун дамчыштыр дыңнадып турар. Дөртку бүдүрүлгеже ол-ла дораан бульдозер чорупкан, а өңгү цехче—сантехниктер...

Ол чаа чүүл ажылчыннарга дыка таарымчалыг болган. Солун-даа. 39-15-че колдуунда хомудал эвес, кандыг-бир хуу айтырыг шиитпирлеп бээрин дилээн дилеглер, күш-ажылды организастаарын экижидер, бүдүрүлгени чаартыр талазы-биле саналдар кээп турар. Ол бүгүнү специалистер болгаш социологтар ажылдап кылып, «Ажык чагаа хүннериниң» темазын тып турарлар.

Бир-ле катап 39-15-ке мындыг медээ келген. Комбинатта наряд чок ажылдаар система бар чүве-дир. Ол чаа болгаш эптиг эгелээшкин болган. Мурнунда бригадирлер нарядтар тургузарынче хаара туттунуп турган болза, ону ам бригада чөвүлели күүседип турар апарган. Бөгүн бригадирлер херек бе ынчаш?

Ажылчыннарның ол айтырыынга хамаарыштыр тодаргай чугаа парткомга болган. Сески цехте Тамара Федоровна Удод-биле ужуражы бердим. Ол бригадир хүлээлгезин күүсетпишаан, аппаратчица болуп ажылдап турар. Шалыңы-даа хевээр арткан. Комбинаттың кадрлар килдизиниң дыңнатканын ёзугаар, бо чылын наряд чок ажылдаар бригадалардан он бригадирни өске ажылдаар черлерже шилчидери көрдүнген болду. Он сес кижи шилчиттинген. Ооң экономиктиг ажыы бо: чыл дургузунда комбинат 4,5 муң рубльди шалың фондузундан камнап алыр.

— 39-15 дугаар телефоннуң ачызында ажылчыннардан кирген элээн каш саналдарның үнези бо хире болгандып—деп, партком секретары түңнеди.

(СЭТА).

Алексин,
Тула область.

КУЛЬТУРА ХАНДЫРЫЛГАЗЫН ЧУГААЛАШКАН

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралы болуп эрткен. Аңаа СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылда «Көдээниң чурттакчы чонунуң культура хандырылгазын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» хүлээп алган доктаалын Кызыл районнуң улус депутаттар Совединиң канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ол айтырыгның талазы-биле Кызыл районнуң улус депутаттар Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы А. К. Бакулин илеткел кылган.

Районнуң девискээринде бир төп, сес Көдээ культура бажыңы, үш көдээ клуб, ийи автоклуб, 10 киноустановка, бир кежүүн чоруур кино, уругларның дөрт музыка школазы ажылдап турар. Районнуң бүгү-ле библиотекалар четкизин 1980 чылда төпчүткен соонда оларның ажылы чоорту улам экижээн. Оон бээр ном фондузун үлеп хуваар болгаш чечен чогаал база көдээ ажыл-агый номнарын чон ортузунга пропагандалаары болгаш номчукчулар-биле ажыл таарымчалыг болу бергенин илеткелчи дыңнаткаш, өзүлде талазы-биле чамдык сан-түңнерни көргүскен. Чижээ, номчукчуларының саны 1980 чылда 945 турганындан 1981 чылда 1000 чедир өскен, а ном фондузу 19,8 муң томдан 1981 чылда, 21,8 муң том чедир өскен.

Районнуң культура одагларында чурттакчы чоннуң культура хандырылгазының талазы-биле арга-дуржулгазы сөөлгү чылдарда элээн байлакшаан. Чижээ, Кур-Чер, Черби, Терлиг-Хая суурларының культура бажыңнары, библиотекалары партия болгаш совет органнарның удуртулгазы-биле хөй-нийти организацияларының күжүнге даянып, чон ортузунга культура-массалыг база идей-политиктиг ажылдарны чоруттушаан, материал-техниктиг баазаны быжыглаар дээш тодаргай хемчеглерни алган.

Бо талазы-биле Кур-Чер суурнуң Культура бажыңының болгаш библиотека ажылдакчылары планын херээженнер чөвүлели болгаш ВЛКСМ комитеди-биле кады тургускаш, ол ёзугаар бир демниг ажылдап турар. Чижээ, аңаа Ф. Угловтуң «Чон аразында кижи» деп номунга номчулга конференциязын, С. Токаның төрүттүнгенинден бээр 80 чыл болганынга тураскааткан кежээни база өске-даа темалыг кежээлерни эки белеткелдиг, солун кылдыр эрттиргилээн. Лекция, беседаларда аңгыда, спорттуг маргылдааларны, секцияларны, янзы-бүрү бөлгүмнер кичээлдерин доктаамал эрттирип турар. Ооң уламындан корум-чурум үрээр чорук эвээжээн. Чижээ, 1979 чылда 10, а эрткен чылын 5 корум-чурум үрээшкиннери болган. Ону шуут чок кылыр талазы-биле хемчеглер ам-даа алдынып турар.

Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир четпестер ам-даа барын илеткелчи-даа санал бергеннер-даа чугаалаан болгаш ону чайладыр талазы-биле сүмелерни бергеннер. Бир кол четпес түве — районнуң культура-чырдыдыышкын черлериниң 1978-1980 чылдарда комплекстиг планы күүсеттинмээн. Сөөлгү үш чылдар дургузунда райкүүскомнуң хуралдарынга көдээ Советтерниң күүскомнарының, совхозтар дирекцияларының үстүнде адеттынган доктаалдың күүселдезин чаңгыс-да удаа чугаалашпаан. Тус-тус черлерде культура черлериниң ажылының талазы-биле алдынган хемчеглерни көдээ Советтер күүскомнары кончуг кошкак контрольдап турарын шүгүмчүлээн.

Хуралга эдеринчи илеткелди культура министри А. С. Серен кылган. Ук хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы М. С. Абрамов даргалап эрттирген. Аңаа чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаал хүлээп алган.

Мария Агаповна Вильке Хову-Аксында «Хүнчүгеш» уруглар садиги ажыглалгага кирер билек-ле ында ажылдап эгелээш, ам үш чыл чедип турар. Бо үениң иштинде ол чаштарга доктаамал амданныг аъш-чемни белеткеп, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган. Кызымак күш-ажылы дээш ол өртектиг белектер болгаш хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: М. А. Вильке.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КАДЫКШЫЛГА БАРААЛГАЛ

Лора билип кээрге-ле авазы эмнелгеге санитарка болуп ажылдап турган. Ажылдап чоруткаш, чамдыкта хондур суг келбейн баар таварылгалар тургулаан. Ынчан бичии Лора эмчиниң санитарказының чымыштыг база чамдык таварылгада бачым апаар ижин эки-ле билбес турган.

— Улустуң аваалары эртен ажылдап чоруткаш, кежээ чедип келир чүве-дир, авай. А сен чамдык дүнелерде бистиң чанывыска чүге хонмайн баар сен?— деп, бичии Лора авазындан бир катап айтырган.

— Кандыг-даа ажылга аарчиик деп ылгал турбас—деп, ава уруун сургавышаан, эмчи ажылдакчызы кижиниң ажылының дугайында чугаалап берген.

Чылдар каржыы-солчуп эрткилээн. Лора школачы апаргаш, авазының бүзиниыг болгаш хүндүлүг мергежилин чоорту билип, аңаа бүдүү иштинде чоргаарланып, ол дег болурун күзеп эгелээн. Чамдык хостуг үелерде ак хар дег халатты кедиңкеш, эмнелгеде аар-саар ажылдар кылып, авазынга бо-ла дузалажы баар. Оортан эмчи болур изиг күзел чайгаар төрүттүнген. Ынчангаш эмчи болурун ол ыяк быжыы-биле шиитпирлеп дээн алган.

Чөөн-Хемчик районда Сүг-Аксы ортумак школазын дооскаш, ол-ла чылын Кызылдың медицина училищезинче кирериниң шылгалдаларын чедиишкинниг дужааган. Алызындан өөредилгээ кызымак база күзелин чедип алыр дээш дараазында курстарже эки демдектерлиг шилчип орган. Училищени дооскан соонда Кадык камгалал министерствозунуң хуваазанын ёзугаар Хөр-Тайганың участок эмнелгезинге келген. Ажылга чаңчыкпаан аныяк кыска баштайгы удаада бергелер бо-ла таваржып кээр. Лариса Сат орта уидараваан, кызымак шудургузу-биле бергелерни дарый ажып, ажылдың хынын тып, шору мергежил берген. Теорияга алган билиглерин практика-биле холбап ажылдааш, ажылынга чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Ол хүндүткелге улам хей-аът кирип, бодунуң шилип алган мергежилинге чоргаарланыр апарган.

Участок эмнелгезиниң эмчилери Майя Ондар, Наталья Оөржак олар чаа ажылдап келген аныяк кыска боттарының хөй чылдар дургузунда шиңгээдип алган арга-дуржулгазын харам чокка дамчыдып берип келген. Ооң ачызында Лариса Сат ажылынга мергежип, хоочуннардан хейнү өөренип ап келген.

Аныяк кыс эмчиде чыдар аарыг кижилерге эвилең-ээлдек, сагыш човаачал. Ооң биче сеткилдиг мөзүзүн коллективте эш-өөрү хүндүлээр болгаш аңаа өөрүп, чоргаарланып чоруурлар. Чүгле эмнелгеде чыдар кижилер эмнээринден аңгыда, ырак-чоок черлерже бачым-далаш чалаашкыннарже база чоруп турар. Ылангыя кадыр-берт Ишкиннерде малчын кодааннарга барып, эмчи дузазын доктаамал чедирип келген. Малчыннарга баргаш оларның кадыының байдалын хынааш, медицина темазынга лекция, беседаларны номчуп бээр. Оон ыңай оларның амыдыралының санитарлыг байдалын көрүп, чамдык четпестерни эдип алырын сүмелеп турар. Эмчи хүлээлгезинден аңгыда амгы үениң негелдезинге дүүштүр малчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталгазында чамдык четпес чүүлдерни тодараткаш, ону чайладырының талазы-биле айтырыгларны салбыр баштаар черинге тургузуп, оон күүселдезин дээш сагыш аарып чоруур.

Аныяк эмчи коллективте комсомол бөлүүнүң удуртукчузу, хөй-нийти даалгазын ак сеткилдиг күүседип, эш-өөрүн билдилиг удуртуп, эвилеңден келген. Чаартыкчы болгаш чогаадыкчы чорук хөй-нийти ажылдарының кол ээзи болган. Кижи бүрүзү, бот-идепкейжи чоруун көргүзүп, хөй-нийти ажылдарынга доктаамал киржип, хостуг үе-шагын шын, ажыктыг эрттирип билир. Ынчангаш суурнуң чурттакчылары-даа, ырак-чоок черлерде малчыннар-даа эмнелге коллективиниң концертин улуг сонуургал-биле магадап көөрлер.

Эмнелге коллективиниң чамдык идепкейлиг аныяктарын суурнуң агитквартираларында быжыглаан. Олар бажың бүрүзүнүң арыг-шеверин, ооң иштинде-даштының санитарлыг байдалын хынап көрүп турар. Херээженнер чөвүлели-биле эмнелге ажылдакчылары сырый холбаалыг. Янзы-бүрү темаларга санбюллетеньнерни үндүрүп турар.

Кижилерниң кадыын камгалаары — бистиң чуртувуста бирги чергениң эң чугула айтырыы. Бо бүгүнү СЭКП ТК-ның 1977 чылда «Чоннуң кадык камгалалын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалында болгаш партияның XXVI съездиниң шиитпирлеринде чугулалап айыткан. Ону амыдыралга боттандырар дээш Хөр-Тайга суурнуң эмнелге участогунуң эмчилери боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Аңаа эмчи Л. Сат хууда үлүүн база киирип чоруур.

К. ТҮЛҮШ.

Юристиң консультациязы

ИЕЛЕРГЕ НЕМЕЛДЕ ШӨЛЭЭЛЕР

12 хар четпээн ийи болгаш оон хөй уруглардыг херээженнерге оларның улус ажыл-агыйының кайы адырында база кандыг ажыл кылып турарындан хамаарылга чокка 3 хүннүң төлевир немелде шөлээзин ээлчеглиг шөлээзинге немей хары угда бээрин ниити чурумда айыткан. 3 хүннүң төлевирлиг немелде шөлээзин херээжен кижи бодунуң күзээни-биле аңаа таарымчалыг үеде, ээлчеглиг шөлээзиниң соонда-даа ажыглап болур. Ол ышкаш херээжен кижи уруу ээлчеглиг шөлээ алырының мурнунда азы ээлчеглиг шөлээзи төнген соонда 12 харлапканындан хамаарылга чокка 3 хүннүң немелде шөлээзин алыр эргелиг. Чижээлээрге, организацияда бадылап тургускан график ёзугаар херээжен кижи ээлчеглиг шөлээже декабрь айда үнер ужурлуг, а уруу ноябрь айда 12 харлапкан дижик. Бо таварылгада херээжен кижиниң уруу оон ээлчеглиг шөлээ алыр мурнунда 12 харлапканындан хамаарылга чокка 3 хүннүң немелде шөлээзин алыр.

Бир эвес херээжен кижи 3 хүннүң немелде шөлээзин 1981 чылда бодунуң ээлчеглиг шөлээзи-биле катай ап шыдаваанда ону аңаа чыл төнчүзүнге чедир ажыглаары-биле тыпсыр ужурлуг. Ол ышкаш бүдүрүлгениң чугула байдалдарының ужурундан херээжен кижи 3 хүннүң немелде шөлээзин 1981 чылда ап шыдаваан таварылгада ону оон 1982 чылда ээлчеглиг шөлээзиниң кырынга немей азы аңгы-даа ажыглаар кылдыр көжүрүп болур.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Уругларлыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирер дугайында» доктаалында 3 хүннүң төлевирлиг немелде шөлээни 12 хар четпээн ийи болгаш оон хөй уругларлыг болгаш чылда-ла ээлчеглиг шөлээзи 15 ажыл хүннүг херээженнерге тыпсырын доктааткан. Ынчалза-жок, бир эвес херээжен кижи ээлчеглиг шөлээзинге немей хоралыг байдалдарга ажылдап турар, чок-ла болза нормалаттынмаан ажыл хүннүг азы үр чылда күш-ажыл стажтыг дээш немелде шөлээлер ап турар болза, 3 хүннүң немелде шөлээзин бо шөлээлерниң кырынга катай алыр. Бо таварылгада 12 хар четпээн ийи болгаш оон хөй уругларлыг не кижиниң ээлчеглиг болгаш немелде шөлээлериниң ниити түңү 28 календарьлыг хүнден эртпес ужурлуг. 28 календарьлыг хүннерге шөлээ үезинде таваржып турар дыштаныр хүннерни катай киир санаар, а байырлал хүннерин 28 календарьлыг хүн санынга киирбес.

А ынчаарга күрүне болгаш хөй-нийти хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен дээш шаңналга бээр немелде шөлээни (чижээлээрге, улусчу дружинаның ажылынга идепкейлиг киришкен дээш бээр 3 хүннүң немелде шөлээзин) херээжен кижиниң чылда-ла ээлчеглиг болгаш немелде шөлээлериниң кырынга, а ол ышкаш 12 хар четпээн ийи болгаш оон хөй уругларлыг херээженнерниң ап турары 28 календарьлыг хүн шөлээзиниң кырынга немей бээр.

Оон аңгыда 12 хар четпээн ийи болгаш оон хөй уругларлыг иелер уругларын ажаары-биле ийи неделя чедир хуусаалыг ажыл төлевири кадагалаттынып артпас немелде шөлээлерни база алыр эргелиг. Мындыг шөлээлерни администрация бүдүрүлгелерниң байдалын барымдаалап бээр. Бүдүрүлге, албан, организация черниң удуртукчузу шөлээни дужаал ёзугаар бээр болгаш ооң хуусаазын тодаргайлап алыр. Херээжен кижи уругларын ажаары-биле алыр 2 неделя чедир хуусаалыг төлевир чок немелде шөлээни чыл бүрүде алыр ээлчеглиг шөлээзиниң кырынга немей азы оон аңгы-даа ап болур, а чугула таварылгаларда харын-даа кезектеп тургаш-даа ажыглап болур. Мындыг шөлээлерни херээжен кижи ажыглаваанда келир чылда бээр кылдыр көжүрүп болбас.

Администрация 12 хар четпээн 2 болгаш оон хөй уругларлыг херээженнерниң уругларын ажаары-биле ап турары ийи неделя чедир хуусаалыг төлевир чок немелде шөлээлерни кым, кажан, каш хонук хуусаалыг шөлээни ап турарының дугайында учётту чорудар болгаш херээженнерниң Т-2 формалыг хууда карточкаларынга чогуур демдеглелдерни кылыр. 12 хар четпээн ийи болгаш оон хөй уругларлыг иелерниң уругларын ажаары-биле алган 2 неделя чедир хуусаалыг төлевир чок немелде шөлээлериниң үезин ниити, үзүк чок болгаш тускай эртемниң аайы-биле ажылдаан күш-ажыл стажынга база ээлчеглиг шөлээ алырынга ажыл стажынга киир санаар.

А. АЖИ,
Тыва профэвилелдер чөвүлелиниң юристконсультантызы.

Номчукчунуң бодалы

ЧҮГЕ ДЭЭШ ЧОГУЛ?

Мен үр чылдарда аныяктарның дагдыныкчызы болуп, оларны дайынчы, күш-ажылчы, революсчу чаңчылдарга кижизидерниң херээнге үлүг-хуумну киирип келген мен. Кижизидилге ажылын чаңгыс талалап көрбейн, комплекстиг чорудар дугайында идейлиг партияның XXV съездизи идип үндүргеш, кижизидилге ажылының калбак программазын ажылдап кылган. СЭКП-ниң XXVI съездизи ол идеяны улам ханы көрген, ам ону амыдырал кырынга боттандырып турар.

Кижизидилге ажылын комплекстиг чорудары дээрге, күш-ажыл, мөзү-шынар, идей-политиктиг кижизидилгени деңге чорудары, кижизидилге ажылын кижилерниң чурттап турар черинин,— хар-назынының база ол ышкаш чурттакчы чоннуң социал бөлүүнүң аайы-биле чорудары дээни ол.

Бистиң Барыын-Хемчик районда, Ак-Довурак хоорайда чон ортузунда кижизидилге ажылында үениң негелдезинге дүүшпес чамдык четпестер барын эскерер-дир мен. Ак-Довурак хоорайда болгаш Кызыл-Мажалык суурда хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар эвээжевейн турар. Ол дугайын СЭКП обкомунуң чоокта эрткен пленумунуң материалдарында мынчаар айыткан: СЭКП Барыын-Хемчик райкому, райкүүском СЭКП обкомунуң II пленумунуң доктаалын чедир күүсетпейн турар. Ак-Довуракта база Кызыл-Мажалык суурда болгаш Шекпээр, Аянгаты кодээ Советтериниң девискээрлеринде хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалында дүвүренчиг байдал туруп турар. Байдал ындыг турда-ла ол черлерниң удуртур органнары оон-биле эптежип турар.

Моон мурнунда болгаш бо хүннерде болуп турар хуу бүрүнүң болуушкуннарындан алгаш көөрге, шынап-ла бистиңиде кем-херек үүлгедир, арагалаар, оорлаар, ниитиниң өнчүзүн самчыгдаар, хээли алыр, хээли бээр чорук эвээжевейн турар. Оон чылдагааны чүдел? Чон аразынга, кижилер аразынга чурттап тургаш, чамдык кижилер хулиганнаар, харын-даа өлүрүкчү чорук кылыр таварылгалар кайыын, канчап тыптып келирил? Кандыг-даа хемчеглерни алырывысга кем-херек үүлгедир чорук чүге читпейн турарыл?

Оон чылдагааны, бирги ээлчегде, кижизидилге ажылының четпезинде деп бодаар мен. Бо кижи эскерип көрүп чорууурга, Ак-Довурак хоорайның чурттакчыларының ортузунда политмассалыг ажыл эрээгей чоруп турар. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннарының ортузунга ниитизи-биле-даа, кижилерниң янзы-бүрү кезектериниң-даа ортузунга тус-тус ажылды чорутпайн келген.

Арагалаан, ажыл шагы үскен болгаш ниитилелге удур үүлгедиишкиннер кылган кижилерни партия, профэвилел болгаш бүдүрүлге хуралдарынга шыңгыы чугаалашпастаан. Корум-чурум үрекчилери-биле демиселди кампания хевирлиг чорудуп, чоннуң, ылаңгыя аныяктарның культурлуг дыштанылгазын багай организастап келген. Арагаже хандыкшаан кижилерни хөй-ниитиниң мурнунга тургуспайн турар.

Хөй-нити организациялары-биле суд, прокуратура, милиция органнарының аразында харылзаазы четпес. Хулиганнаашкын хамаан чок, айыылдыг кем-херек үүлгеткен кижилерни суд, прокуратура органнары кандыг-даа кеземче херээнге онаавайн салып үндүрүптер таварылгаларны чөп бурууу шаап чугаалажып турар. Чижээ, Чагытмаа Куулар дээрзи бир кижини бижектеп өлүргеш, улаванда «агарып» үнүп келген. Оон дуңмазы Хеймер-оол Куулар Чагытмааны «агартып» алыр дээш 6 хой, 600 рубль үндүргенин мактанып чугаалап орар. Өске бир чижек. Александр Ак-оол деп аныяк оол бар. Оон үүлгеткен херектерин чон көрүп, дыңнап турар. Баштайгы үезинде оон херээн оттуруп-даа турган. Ам ол «мени канчап-даа шыдавас силер» деп мактанып, чоргаар базып турар. Мындыг чижектерни оон-даа өскени каргызып болур.

Район төвү Кызыл-Мажалык суурга-даа, Ак-Довурак хоорайга-даа чоннуң тыныштары бо-ла болу бээр. Ындыг хуралдарга чүве чугаалаан партия, совет удуртукчуларын, ажыл-агый, профэвилел органнарының ажылдакчыларын дыңнаарга, бүдүрүлге планнарының, оон күүселдезиниң дугайында, ажыл-агый дугайында хөйнү чугаалааш, кижизидилге ажылының талазы-биле уттуп турар боор-дур. Амгы үеде СЭКП обкомунуң IV пленумунуң доктаалын күүседир дээш ажыл Ак-Довуракта чон ортузунда тодаргай, дээштиг кылдыр шоолуг чорбайн турар.

СЭКП обкомунуң IV пленумунуң шиитпирлерин күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге, чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле тайылбырлап, калбаа-биле чугаалажып, чурттакчылыг черлерге кем-херек үүлгедир, оорлаар кижилерге шыдажыр, дескежир аргажок байдалды тургузар дээш бүгү хемчеглерни ап ажылдаар болза эки деп саналдыг мен.

Корум-чурум, хоойлу-дүрүм камгалаар органнар мындыг кижилерге удур кеземче хоойлузунуң дээштиг кезээн ажыглап ажылдаар болза эки.

К. СУДАК,
ажылчын.

РЕДАКЦИЯДАН:

Эргим номчукчулар, бижикчи эш К. Судактың бо чүүлүнге хамаарыштыр силерниң бодалыңар кандыгыл. Ниитиниң корум-чурумун үрээр, кем-херек үүлгедир чорукка удур силерниинде кандыг ажылдар чоруп турарыл. Оон дээштии кандыг болуп турарыл? Эш К. Судак бодунуң чүүлүнде; хулиганнаар, харын-даа өлүрүкчү чорук кылыр таварылгалар кайыын, канчап тыптып келирил? Кандыг-даа хемчеглерни алырывысга кем-херек үүлгедир чорук чүге читпейн турарыл? — деп дүвүрээзиниг айтырыгны салып турар-дыр. Бо айтырыгга хамаарыштыр силерниң бодалыңар кандыгыл?

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ДЭЭШ

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-зының Чингине секретары, АДР-ниң Революстуг Чөвүлелиниң Даргазы Бабрак Кармаль чурттуң Фарьяб можузунуң ажылчы чоннар төлээлекчилериниң мурнунга чүве чугаалаан. Чуртка тайбынны болгаш айыыл чок чорукту хандырары амгы үе-чадада Афганистанның мурнунда салдынган эң чугула сорулга болуп турар деп, ол медеглээн.

АКШ-тың империализми, Пекинниң гегемонистери, делегей сионизми болгаш тус черниң реакциязы революстуг Афганистанга удур чарлаваан дайынны ам-даа соксатпайн турар. Пакистанның девискээринде чаглактанган контрреволюстуг дээрбечилерни америк болгаш кыдат чагырыкчылар деткип, чепсеглеп, Афганистан Демократтыг Республикаже ыдалап турар. Чепсектиг ол дээрбечилер Афганистанның девискээринче шургуп кирип келгеш, үрегдекчи, өлүрүкчү үүлгедиглерни кылып, корум-чурум чок чоруктарны өөскүдерин оралдажып келген. Ол дээрбечилерни бүрүн узуткаары —революстуг Афганистанның амгы үе-чадада чугула сорулгазы.

Фарьяб можузуң ажылчы чоннары чурттуң улусчу чепсектиг күштери-биле болгаш АУДП-ниң кежигүннери-биле демнежип алгаш, апрель революциязының дайзыннарынга удур шиитпирлиг демиселди чорудар дээрзин ужуражылганың киржикчилери Афганистан Демократтыг Республиканың чагаазынга бүзүреткен.

ЧАДТА БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чадтың камгалал министри турган Хиссен Хабрениң дээрбечи отрядтары чурттуң чөөн чүгүнге дайынзырак үүлгедиглерин база катап идепкейжиде бергенин Франс пресс агентствозунуң корреспондентизи Нджаменадан дыңнаткан. Умм-Шалуба болгаш Келаид деп чурттакчылыг черлерни дээрбечилер эжелеп алган болгаш Ати хоорайже углаадыр чоруткан.

Хабрениң дээрбечи бөлүүнүң Чад күрүнезинге удур чепсектиг үүлгедиглери — Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Барыын чүктүң империалистиг чамдык чурттарының дээрбечилерге калбак деткимчезиниң түңнели-дир деп, Ливияның информация агентствозу демдеглээн. АКШ амгы үеде ол дээрбечилерге чүгле шериг чепсээ эвес, харын-даа хөлезиленикчи шериглерни база берип турар.

Даштыкы информация агентстволарының дыңнатканын ёзугаар алырга, Чадка тайбынны деткиир талазы-биле Африканың каттышкан күштерин тургускан чамдык күрүнелерге саң-хөө дузаламчызын АКШ бербишаан, ботунуң политиказын чорударынга оларны ажыглаар бодап турар.

ТУРА ХАЛЫКЧЫЛАРНЫҢ ХӨДЕЛИИШКИННЕРИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Гаитиниң дерзии чагырыкчызы Дювальеге удур чепсектиг тура халыкчылар ол чурттан шоолуг ырак эвесте Тортуга ортулукту ээлеп алганын америк информация агентстволары дамчыткан. Олар хан төгүүшкүн чокка ортулукта эрге-чагырганы ээлеп алган. Ортулуктуң гарнизон шериглери тура халыкчыларның талазынче шилчип кирген.

Дювальениң реакцылыг болгаш дерзии ёзу-чурумунга удур бүгү чоннуң тура халыышкыны Гаитиге эгелээр дээрзинге Тортуга ортулукту ээлеп алган бөлүктүң удуртукчулары идегеп турар. Чепсектиг тура халыкчыларның бөлүүн Бернард Сансарико деп кижи удуртуп турар болгаш 9 ай бурунгаар даштыкыга тургустунган Гаитиниң улусчу национал партиязының политиктиг удуртукчузу мен деп медеглээн. Тортугада чепсектиг 300 кижи бар. Гаитиже поход кылырынга олар белен.

Дювальениң дерзии эрге-чагырганы чепсектиг күштерин дайынчы байдалга киирген. Ынчалзажок тура халыкчыларга удур тулчуруун Гаитиниң шериглери күзевейн турар деп медээ бар. Ынчангаш Гаитиниң эриктеринче АКШ ботунуң шериг корабльдерин чоруткан.

КҮРҮНЕ ЭРГИЛДЕЗИН БЕЛЕТКЕП ТУРАР

МАДРИД. (СЭТА). Испан армияның реакцылыг бөлүктери фашистиг үелдиг организациялар-биле демнежип алгаш, чуртка күрүне эргилдезин кылырынга идепкейлиг белеткенип турарын «Камбио-16» деп журнал бижээн.

Күрүне эргилдезин белеткээр болгаш ону боттандырар сорулга-биле барыын үелдиг шериг начальниктери чажыт бөлүктү тургускан. Ол бөлүктү «Испанияның шериг эвилели» деп адаан. Диктатор Франко ындыг хевирлиг фашистиг бөлүктү тургусканаш, оон дузазы-биле 1936 чылда эрге-чагырганы эжелеп алган турган. «Испанияның шериг эвилели» дээр реакцылыг амгы организацияда капитандан полковник чедир дужаалдарлыг эң-не реакцылыг шериг кижилери кирип турар.

«Испанияның шериг эвилелин» тургусканы, күрүне эргилдезинге белеткелди ол чажыт организацияның эгелээни — Испанияның ажылчы чоннарының демократтыг чаалап алыышкыннарынга улуг кыжанышкын болуп турар.

ПОЛЬШАДАН МЕДЭЭЛЕР

ВАРШАВА. (СЭТА). ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Я. Ободовский болгаш даштыкы садыг министри Т. Несторович даштыкы журналистер-биле польша экономиказында херектиң байдалының дугайында парлалга конференциязын эрттиргеннер.

Я. Ободовский эрткен чыл дургузунда чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң болгаш национал орулганың хөгжүлдезиниң темпизиниң кудулаанының дугайында элээн хөй сан-түңнерни дыңнаткаш, чүгле шериг байдалын тургусканының түңнелинде улус ажыл-агыйында кызымчыг эвес чоруктарны доктаадырынга таарымчалыг байдалдың тургустунганын демдеглээн.

Оон-биле кады чамдык барыын чүк күрүнелери Польша-биле экономиктиг болгаш саң-хөө талазы-биле кады ажылдажылганы соксадыры-биле аңаа бүгү талалыг шыгдыышкын кылырын оралдажып турарын көргүзүп турар факт-барымдааларны база көргүскен.

Чижээ, барыын чүк банкылары даштыкы өреелерин дүрген төлээринге эргежок чугула 350 млн. долларны Польшага четтирерин ойталааның Я. Ободовский дыңнаткан. Барыын чүктүң кызагдаашкынныг хемчеглеринге холбаштыр польша массалыг информация черлери империалистиг бөлүктер калчаалыг психологтуг болгаш экономиктиг агрессия-биле Польшада социал-экономиктиг бергелерни улам нарыыдадырын, чоннуң хандырылгазын бергедедирин оралдажып турарын айыткан.

ПУР талазы-биле АКШ-тың амгы үеде политиказында чаа чүү-даа чогун «Жолнеж вольности» солун демдеглээн. Американнар ындыг арганы чаңгыс эвес удаа ажыглап келген. Ындыг хемчеглер польша-америк харылзааларның чүгле чогумчалыг калбаралынга хоралыг эвес, харын база польша өг-бүлелерниң материалдыг чиңгелин кудуладырын эске бир «Дзенник людовы» солун бижээн. Рейганның туружу Польшаның даштыкы херектеринге каржы холгаарлаашкын кылдыр көрүп болур.

Бүгү деңнелдиң партия организацияларының ажылының идепкейжип турарын Польшаның массалыг информация черлери демдеглеп турар. ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү Т. Порембский Вроцлавка ПКАП-тың воевода пленумунга чүве чугаалааш, партия улус-биле кады чогумчалыг амыдыралды болгаш ажылдаарын-даа хандырар арганы берип турар шериг байдалында туруп турарын демдеглээн. Партияның Тарнувата воевода комитединге үлетпүр бүдүрүлгелериниң директорларының болгаш заводтарның партия организацияларының секретарьларының ужуражылгазы болган. Аңаа ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү С. Опалко киришкен. Воеводстваның үлетпүрүнүң эрткен чылдың планын күүсеткени-биле холбаштыр чаа чылда күш-ажылчы коллективтерниң сорулгаларының дугайында чугаа болган.

Шериг байдалының үезинде чоннуң идепкейжии улам улгадып турарының дугайын ПАП дыңнадып турар. Национал камгалал алышкынның хөй-ниитижи-хамааты комитеттерин тургузуп турарының дугайында медээлер Польшаның бөгүнгү кол байдалдарының бирээзиниң дугайын көргүзүп турарын ол агентилел демдеглээн. Ындыг комитеттер хоорайларда болгаш суурларда тургустунуп турар. ПКАП-тың, өске-даа партияларның болгаш хөй-нити организацияларының активчилери чоннуң чурттап болгаш ажылдап-даа турар черлеринге берге айтырыгларны үзе шиитпирлээри-биле боттарының күжүн каттыштырып турар.

Польшаның солуннары, радиозу болгаш телевидениези суг үерлээшкининиң түңнелинде чурттуң чамдык районнарында, ылаңгыя Плоцку болгаш Шецинек воеводстволарында айыылдыг, халаптыг болуушкуннар дугайын база дыңнадып турар. Плоцку хоорай суг адаанче кирер чыгап турар. Ол девискээрден 10 муң хире кижини чайлаткан. Дузалал ажылдарында шериглер киржип турар. Национал камгалалдың шериг чөвүлелиниң кежигүннери, оларның-биле кады генерал Ф. Сивицкий сугга алыскан районче чорупканнар.

Фотоатлас

ОБЪЕКТИВТЕ—ТОГО

Барыын Африкада 2,5 миллион хире кижи чурттакчылыг улуг эвес күрүне — Того 1960 чылдан хостуг боон догуннаан. Оон бээр ол улуг орукту эрткен болгаш Африканың чаңгыс эви организациязының кежигүннери чурттарның аразында бедик ат-алдарлыг апарган.

ЧУРУКТАРДА: чурттуң найысылалы Ломеде амгы үениң чаа бажыңнары; аныяк хөгжүмчү.

В. ПИЛЬНИКОВТУҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АЯТОЛЛА ХОМЕЙНИНИҢ «ҮШ РЕВОЛЮЦИЯЗЫ»

Кудумчуларга чазылдырышкыннар, күрүне албан черлеринге хоралакчы хөделиишкиннер, чазактың дүжүметтерин, шажын-чүдүлгениң төлээлекчилерин, ислам революцияның камгалакчыларын өлүрген дугайында медээлер Ирандан хүн бүрүде кээп турар. Тускай медээлерни ёзугаар алырга, амгы эрге-чагырганың удурланыкчыларының чепсектиг хөделиишкиннериниң түңнелинде эрткен чылдың чүгле сөөлгү чартыында безин 1200 ажыг кижи өлүрткен.

Аңаа харыы кылдыр эрге-чагыргалар чазакка удур организацияларга хамаарыштыр шаажылаашкынныг хемчеглерни күштелдирип турар. Чажыт бажыңнарны, чепсек склатдарын илереткен, бөлүк тудуп хоругдаашкыннар дугайында Иранның солуннары хүн бүрү бижип, радио дамчыдып турар. Политика талазы-биле буруудаттырган 1200 кижини эрткен чылдың сөөлгү алды айларының дургузунда боолап шаажылааның солуннар дыңнаткан.

Иранда болуушкуннарның болгаш байдалдың чылдагааннарын билип алыр төлээде, ол чуртка болган революцияның онзагай характерин тайылбырлаары чугула. Иранның хааны турган Пехлевиниң эрге-чагыргазын болгаш шыгуур салгалын көөр хөөн чок чаңгыс аай эвес, харын-даа боттарының эрге-ажыктарының база сорулгаларының талазы-биле шуут удурланышкан күштерни каттыштырган турган. «Хаан сөнээр болзун!» деп лозуң-биле феодалдар-даа, үлетпүр пролетарлады-даа демисежип келген. Хаанның шаажылал органнарынга истедип сүрдүрген марксчи организацияларының-даа, ислам шажынның-даа төлээлекчилери, мурнакчы интеллигенция, садыгжылар хаанга удур демиселге база каттышкан турган. Хаан ордузунуң генералдары, гвардия шериинин чамдык офицерлери, дээди албан-дужаалдыг дүжүметтер болгаш кедээниң чудурук байлары хаанның талазынга туржуп келген.

Революстуг шимчээшкиниң ындыг янзы-бүрү күштерлиг составы хаанны дүжүрген сөөлүнде бергедээшкиннерге таваржып, боттарының аразынга шыңгыы черүдээлиг болу берген. АКШ-тың талазындан каралыышкыннар ол бергелерни улам чидиглендирген. Ынчаарда хаанның каржы шаажылалдарының үезинде чүгле шажын-чүдүлгениң талалакчылары чер-черге хөй төлээлекчилерлиг күш болуп артканын демдеглээр херек. А кажан хаан дүжүрткен сөөлүнде чогум-на шажын-чүдүлгениң ол төлээлекчилери күрүнениң политиктиг чаа үндезинин тургузуп эгелээн. Революцияның оон арткан күштериниң чамдызы барыын үелдиг лагерьже, бир чамдызы — чөөн үелдиг лагерьже шилчип кирген.

Ислам республиканың удуртукчузу аятолла Хомейни хөй удаа медеглел кылгаш, Иранда шажын-чүдүлгеге эрге-чагырганың күрүне эрге-чагырганы кылдыр шилчээниниң үш үе-чадазын «үш революция» деп адаан. «Бирги революция» —хаанның эрге-чагыргазын дүжүргени, «ийиги революция» — АКШ-тың Тегеранга турган элчин чериниң ажылдакчыларын мусульман студентилерниң тутканы-дыр деп, Хомейни санап турар. Ынчаарга АКШ-ка удур, оон ыйыышкынынга болгаш кыжанышкынынга удур кампанияның үезинде М. Базарганның түр чазаан дүжүрген. Оон чазаанга кирип турган либералдыг буржуазияның төлээлекчилери америк угланыышкынныг политиканы чорудуп келгени илереэн.

Кажан шажын-чүдүлгениң төлээлекчилери парламентиге хөй нурууну чедип алган сөөлүнде олар боттарының политиктиг организациязын — ислам республиканчы партияны тургускан. Либералдыг буржуазияның сөөлгү төлээлекчизи — президент А. Банисадрны дүжүргенин аятолла Хомейни «үшкү революция» деп адаан.

Ынчалзажок «америк империализмниң агентилери-биле» демисел дээр лозуңунуң ады-биле Иранда чүгле америк угланыышкынныг буржуазияның төлээлекчилеринге эвес, харын-даа чурттуң политиктиг өске-даа күштеринге, революцияның дорт киржикчилеринге удур шаажылалдарны чер-черге кылып келген болгаш кылып-даа турар. Базарының методтарын ол шаажылал кампаниязынга ажыглап турар. Иранда амгы үеде бар 70 муң ажыг хүрээлерде чепсектиг отрядтарны тургускан. Чазакка удур хөделиишкиннерни базарынга ол отрядтар кедергей идепкейлиг киржип турар. Ынчангаш шажын-чүдүлгелиг удуртулганың удурланыкчыларынга ёзулуг дайынны чарлаан.

АКШ-тың болгаш барыын чүктүң чамдык чурттарының талазындан политиктиг ыйыышкын болгаш экономиктиг башкаландырыышкын, а ол ышкаш Ирак-биле аңы-дүңма өлүржүр дайын Иранга социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырарынга моондактап турар. Чер реформазын боттандырары соксаан, үлетпүр кудулаашкынында хевээр. Үлетпүр болгаш аъш-чем бараанның өртектери бедий турар. Амыдыралга эргежок чугула бараанны карточка системазы-биле садыглап турар. Чуртта ажыл чоктарының саны дөрт миллион кижи четкен.

«Исламизастаашкын» дээр шажын-чүдүлгени чуртка калбартырының кампаниязы амыдыралдың эң-не янзы-бүрү хөй адырларынга уржуктарлыг болуп турар. Ажылга кижилерни хүлээп алырда, шажын судурун оларның бүрүн билири албан негеттинип турар. «Ислам культура революциязын» чорудуп турар дээш өөредилге черлери ийи чыл дургузунда [illegible]. Ислам шажынның хевин кедерин албан-биле шыңгыы доктааткан — херээжен кижилер чүгле дүмаалайлыг чоруур ужурлуг. Хөгжүмнү чоннуң болгаш өске-даа таныышкыларны, шыдыраан хораан.

Даштыкы херектер министрлери турган Язди болгаш Готбзаде ышкаш АКШ-тың агентилери «ёзулуг мусульманчы» дээр чылдак-биле күрүнениң чүгле албан-дужаалдарынче шургуп кирген. Сойгалаттынган болгаш амызызында илереттинмээн контрреволюстуг кижилер делегейниң дептилгелиг чурттары-биле Иранның харылзаа кылырынга моондактап келген болгаш моондактап-даа турар. Пакистанның шериг хунтазы ышкаш реакцылыг ёзу-чурумнар-биле Иранны холбаштырарын олар оралдажып турар. Хаанның Савак дээр чажыт полициязының сыскындылары болгаш америк империализмниң агентилери чуртка өлүрүкчү үүлгедиглерни, чазылдырышкыннарны кылып, корум-чурум чок чоруктарны өөскүдүп турар.

М. КРУТИХИН.
(СЭТА).
Тегеран—Москва.

БҮЗҮРЕЗЕ-ДАА, ХЫНААР

Соңгу-Осетин АССР-ниң Орджоникидзе хоорайның үлетпүр бараанарының садыының № 13 магазининге херек үүлгедип турган оорлар үш чыл дургузунда эт-херекселдиң хыналдазын карак ажыттап эрттирип келгеннер. Контроль-хыналда албанының ол харылзаа чок чоруун РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң коллегиязының хуралынга көрген болгаш аңаа социалистиг өнчү-хөреңгини оорлаар база өске-даа арга-биле холгаарлаар чоруктарга удур демиселдиң дугайында айтырыгларны чугаалашкан.

Садыг дээрге, хереглел бараанарын улуг хемчээлдиг-биле хүлээп алыр, кадагалаар, сөөртүр база сайгарар ажыл-агый организациязы болур. Ук адырның оң-оң муң ажылдакчылары күш-ажылчы ээлчегде шудургу туруп, материалдыг эт-херекселиниң хандырылгазын болгаш кадагалалын чедип ап, садып алыкчыларга төлептиг бараан-боон турарлар. Садыгның дыка хөй ажылдакчылары ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнатканнар.

Материалдыг эт-херекселиниң чанынга туруп алгаш, ону бодунуң туразы-биле сайгарар сорулгалыг төлеп чок кижилер садыг шугумунга кирип кээп турар. Харын-даа оларның чамдыктары склатар, магазиннер болгаш соодукчу камераларның дүлгүүрлерин аңаа-ла холга тудуп, ону боттарының туразы-биле ажыдып турары база элдеп. Куйбышев областың аъш-чем бараанарының каттыжыышкынынга магазиннериниң бирээзинге мурнунда оор болгаш чилби чорук дээш дөрт удаа шииттирип чораан кижи ажылдап турган. База-ла оор чорук дээш ол беш удаа шииттирген болгаш эң айыылдыг кем-херек үүлгедикчизи деп адаттырган.

Мурнунда садып алыкчыларны мегелээн, эрге-дужаалын соора ажыглаан азы хээли алган дээш шииттирип чораан кижилерни Коми АССР-де материалдыг ээ-харыысалгалыг черде ажылдадып турарлар. Свердловск областа Тагильстроевтиң аъш-чем садыының удуртукчулары ревизор Огнёвага «тергиин ынак» болганнар. Хээли ап турган дээш кем-херекке онаажып чораан ол кижини магазин эргелекчизинге томуйлааннар.

Чоннуң эт-херекселин төтчеглээр, хээли алыр болгаш халас кежик четтириксээр кижилерге совет улус дыка хөнну чок. Хөй-ниитиниң херенгизинче хол суккан кижилерни улус судтарының шииткелин кайда-даа улуг деткиишкин-биле хүлээп турарлар. Амгы бо чамдык бараанар чедишпейн турар үеде садыг ажылдакчыларының аразында кара туразында аажылаашкыннарны чидиг-биле көрүп турар апарган. Ажыл-агый удуртукчулары, ылаңгыя садыгның болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң удуртукчулары тус-тус алырлар аайы-биле хоойлуларны база инструкцияларны шыңгыы сагыыр ужурлуглар.

Самчыгдаашкыннар кылган кижилер ыяап-ла кем-херекке онаажыр дээрзин практика бадыткаан. Садып алыкчыларны, күрүнени мегелеп тургаш чыргалдыг амыдырал тыпканнар албан шииттирип турарлар. Чоокта чаа Москваның, Москва областың, Кабардин-Балкар АССР-ниң болгаш Башкир АССР-ниң, Калинин, Тула база Челябинск областарның садыг ажылдакчылары турган оорлар кара-бажынче киргеннер. Оор-суук кижилерниң кайа чурттап турганында барымдаа чок болдур ийин. РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң коллегиязы күрүне мегелээр, а эрге-дужаалды соора ажыглаар чоруктарның үндезинин сайгарып көрген.

Чурт үлетпүрүнүң база кода ажыл-агыйның бүдүрүлгелериниң учётка киирбээн продукциязын сайгарары-биле холбашкан кем-херек үүлгедиишкиннери сөөлгү чылдарда көстүп кээп турар дээрзин коллегия айыткан. Ындыг фактылар Кисловодскиде, Нальчикте, Набережные Челныда, Саратовта, Омскиде бар болгулаан. Бараанарны таарыштыр сорттаанындан, оон кондициязын кудулатканындан, оларны үрелген дээш үндүр бижээниниңден, база өске-даа аргалардан күрүне мегелээр чорук тыптып турар. Бичии хемчээлдиг төтчеглээшкиннерже болгаш оорлаашкыннарже база кичээнгей салдынган.

Оорлаашкыннарны болгаш самчыгдаашкыннарны илередип тывары тускай кадрлар-биле четчелеттинген тускай албан черлериниң хүлээлгези болур. Салбырның адырларының болгаш республикаларның каттыжыышкыннарының удуртукчуларынга эрге-дужаалдыг кижилерниң хажыдыышкыннарын кезе шавар, бараан садыглаашкынында хажыдыышкыннар дугайында ажылчы чоннарның чагааларын боттары контрольдаар талазы-биле даалганы адырларның удуртукчуларынга министерство берген. Контроль-хыналда албанын төпчүдерин дүргедедир, ону дуржулгалыг кадрлар-биле четчелээр айтырыг ам шиитпирлеттинип турар.

Социалистиг өнчү-хөреңгини оорлаар болгаш самчыгдаар, өске-даа хажыдыышкыннар кылыр чорукка удур демисел дугайында чугаалаары черле күзенчиг. Магазиннер баартыктарының артынга төлеп чок кижилер турарын ажылчы чон күзевейн турар. Контроль-хыналда албанының ажылдакчыларының шуушпей ажылынга олар база таарзынмайн турарының уржуундан бо чүүл бижиттинген.

В. БЕЛЯЕВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

«ДӨҢГҮР-ООЛДУ» КӨРГЕШ...

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, Тываның улустуң чогаалчызы Салчак Токаның «Дөңгүр-оол» деп үш кожегелиг шиизин дыка үр үе эрткен соонда база катап көөр аргалыг болдум. Шиини театрның аныяк болгаш ортумак салгалдың артистери ойнап турар. Бо шиини театргадаа, кодээнин культура бажыңнарынга каш удаа көргендаа болзумза, бо удаада база-ла улуг сонуургал-биле көргеш, мээң сеткилимге таарыжып, улуг таалалды болдурганын илередип, каш сөс бижикседим.

Чаа эрге-чагыргага удур үзел-бодалдыглар — Сандак ашак, оон кадайы Калбак-Кадай болгаш Семис-Лама. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, театрның ортумак салгалының артистериниң бирээзи Л. Солун-оол Сандактың ролюн чедиишкинниг, көрүкчүлерге солун кылдыр ойнап турар. Ооң кадайы Калбак-Кадайның ролюнда артист Р. Серен-оол. Ол база-ла шаандакы бүдүүлүк аажы-чаңныг кадай кижиниң ролюн эки көргүскен. Чазыйчииртим аажы-чаңныг, чаа тургузугнуң удурланыкчыларының бирээзи Семис-Ламаның ролюн артист Вл. Серен-оол ойнап турар. Бо артистиң ол рольга таарышканын, лама кижиниң даштыкы хевирин, сагыш-сеткилин, чугаалап турар сөс-домаан, шимчээшкиннерин, арын-шырайының хевир-дүрзүзүн кончуг эки күүседип турарын көрүкчү магадаар. Активчи Севилбааның ролюн А. Ширин-оол база-ла эки күүседип турар. Сержиңмаа биле Ойнаар-оолдуң рольдарын эң аныяк артистер Г. Доржу болгаш В. Наксыл оларның ойнап турары база-ла эки, бот-боттарынга бүзүрелдиг деп көрдүм.

Бо шии амгы үениң аныяк өскенинге өөредиглиг, Тывага баштайгы үжүк-бижик өөредилгези, хостуг, демниг ажыл-иш — колхозтар тургузуушкунунуң баштайгы базымнары кайы хире берге байдалдарга эртип турганын көргүзүп турар. Ынчангаш ук шиини Тываның кодээ районнарының чурттакчыларынга театрның бо коллективи чаа чылда бараалгадып чоруп турар.

М. ДАНЗЫН.

Өвүр район.

АЪТТАНЫПКАН

Чоокта чаа юбилейин байырлап эрттиргенивис — ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, Тываның улустуң чогаалчызы Салчак Токаның «Дөңгүр-оол» деп шиизин ойнап турар бөлүк Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарның ажыл-ишчилеринге бараан болуру-биле аъттанып турда, оон удуртукчузу — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Чадамба Монгуш мынчаар чугаалады:

— Чогаалчы С. Токаның «Дөңгүр-оол» деп шиизин найысылалга болгаш хоорай кыдыының суурларынга ойнагыладывыс. Чон сонуургал-биле хүлээп алыр болду. Шииде аңгы-аңгы салгалдарның артистери ойнап турар. Мурнуку «Дөңгүр-оолдардан» бистиң составывыста чүгле чаа артистер, дериг-шимелде өске эвес, а чамдык маадырларның овур-хевири, аажы-чаңнары, хөделиишкиннери бир янзы кылдыр тургустунган. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, — чүс катап дыңнаарының орнунга чаңгыс удаа көрүп алыры кедилиг дижир болгай, ынчангаш көрүкчүлерни «Дөңгүр-оолду» көөрүнче чалаар кижи-дир мен...

Бистиң корр.

ЮБИЛЕЙГЕ АЛДАР КЫЛДЫР

Шылгарангай совет эртемден Сергей Павлович Королёвтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 75 чыл болурунга уткуштур ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозу ооң портредин чураан болгаш тураскаал бижимелдиг почта марказын парлап үндүрген. Ол ышкаш Королёвтуң скульптурлуг портредин сиилбип чураан маркалыг чагаа хавын база үндүрген. Москвага, Калугага, Житомирге, Сылдыстыг хоорайга болгаш Байканур космодромга корреспонденцияларны тускай демдеглээри-биле юбилейге уткуштур почтаның тураскаал таңмаларын база белеткээн.

Бо чылын Украин ССР-ниң найысылалы Киевтиң 1500 чылы болур. Ол юбилейге январь 12-де үнген база бир марка тураскааттынган. Чурукчу Герман Комлев хоорайның каас-чараш ниити хевирин сиилбип чураан. Маркада: «Киевти үндезилеп тургусканындан бээр 1500 чылынга» бижээн.

(СЭТА).

ШЫДЫРААЧЫЛАРНЫҢ ДУЗАЛАКЧЫЛАРЫ

Делегейниң шыдыраа талазы-биле үш дакпыр чемпиону Анатолий Карпов Одессаның шыдыраа-шашки клувунуң библиотеказының ажылдакчыларынга ооң номчукчу бооп турар абонементизин 1982 чылда уазадып бээрин дилээн.

Алдаржаан шыдыраачының ол библиотекага сонуургалы анаа эвес. Библиотеканың демдеглелдер дептеринге А. Карповтуң 1973 чылда-ла бижээн сөстери бар: Кандыг-даа клубтуң чоргаарланып болуру деттергиин эки библиотека-дыр. Мээң шыдыраа тулчуушкуннарынга белеткелимге көргүскен дузазы дээш улуу-биле четтирдим». Оон бээр бөмбүрзектиң эң шыырак шыдыраачызы маргылдааларга белеткенирде Одесса клувунуң шыдыраачы фондуларын ажыглап турар апарган. Шыдыраа «оваадайы» дээш Меранота эртер маргылдаа мурнунда база маңаа белеткенип турган.

Библиотеканың «шыгжамырында» делегейниң 41 чурттарындан шыдыраа-шашки литературазының барык 30 муң томнары бар.

И. Г. Бутримовтуң 1821 чылда Санкт-Петербургка үндүргени «Шыдыраа оюнунуң дугайында» деп бо үениң шыдыраазының дугайында орус дылда үндүрген баштайгы ному база ында бар. Ооң тиражы чүгле 100 экземпляр турган. Бистиң хүннеривиске чүгле чаңгызы четкен. 1824 чылда үнген А. А. Петровтуң «Шыдыраа оюну, ону системалыг чурумга кииргени» деп дузалал дептери болгаш өскедаа ховар номнар база библиотекада шыгжаттынган.

Бурунгу оюннарны чыырыңга сундулугларның боттарының клубка белекке берген чыынды литератураларны фондуну долдурарынга улуг идиг болуп турар. Библиотека фондузун четчелээринге сураглыг шыдыраачылар М. Ботвинник, Б. Спасский, Н. Крогиус болгаш өскелер-даа база улуг үлүг-хуузун кииргеннер.

Чамдык полкаларда Анатолий Карповтуң белекке берген чүүлдери база бар.

...Одессаның шыдыраа-шашки клувунуң чүс муң кежигүннери дээрге библиотеканың доктаамал номчукчулары-дыр. А чогум ооң ачы-дузазын көрүп турарлар оон-даа хөй. Одессаның чурттакчы бүрүзү болгаш аалчы бүрүзү ооң шыгжамырынче кирип болур.

Л. РУМЯНЦЕВ,
СЭТА-ның корр.

Одесса.

КЫШКЫ ДЫШТАНЫЛГАДА

Бистиң республиканың школачыларының кышкы дыштанылгазында районнар төптеринге, хоорай, суурларга янзы-бүрү солун маргылдаалар болуп эрткен. Ол ышкаш хостуг хүрешке Тыва АССР-ниң шилиндек командазының кежигүннери Кемерово хоорайга болган школачыларның Сибирь зоназының чемпионадынга киришкеш, эки түңнелди чедип алган.

ХОСТУГ ХҮРЕШ

Тываның школачылары ол маргылдаага 10 кижи составтыг киржип, шупту шаңналдыг черлерни ээлээш, команда талазы-биле үшкү черни ээлээн. Ол дээрге Тываның школачыларының спортчу чедиишкини болур. Чүге дээрге бистиң аныяк мөгелеривис моон мурнунда команда талазы-биле шак мындыг бедик шаңналдыг черже кирбейн келгеннер.

Ол оолдарның дөртү боттарының деңзилеринге Сибирь зоназының чемпионнары деп бедик аттарны чедип алганнар. 35 килограмм чедир деңзилиг мөгелерниң хүрежинге Баян-Кол ортумак школазының өөреникчизи Эдуард Чымба, Улуг-Хемниң Хайыраккандан Маадыр Доңдуп-оол 41 килограммга, Хандагайтыдан Анатолий Куулар 50 килограммга болгаш Чөөн-Хемчик райондан Анатолий Доңгак 65 килограммга Сибирь зоназының чемпионнары болганнар. Дөрт мөге — ийиги, база 2 мөге — үшкү черлерни ээлээннер.

Аныяк мөгелерни шак ындыг бедик шаңналдыг черлерже үндүрүп, белеткежиринге Чадаанада уругларның спорт школазының тренери, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Чадамба Ооржактың киирген үлүг-хуузу улуг. Ол аныяк мөгелерни Кызылга белеткээш, оларны зона маргылдаазынга хүрештирип, эки түңнелдерни чедип алганы ол.

ХААК СПОРТУ

Бай-Хаакта уругларның спорт школазының өөреникчилери хаак спортунга Тыва АССР-ниң спортчу адын Канск хоорайга болуп эрткен зона маргылдаазынга камгалап чорааннар. Аңаа бедик мергежилдиг тренерлер Владимир, Тамара Пинигиннерниң, Михаил Григорьевтиң белеткээн хаакчылары база багай эвес түңнелди чедип алганнар.

ВОЛЕЙБОЛ

Спорттуң бо хевиринге республиканың бирги чери дээш маргылдаага Тожу районнуң школачыларындан аңгыда шупту районнарның шилиндек командалары киржип, 1982 чылда чемпион ат дээш турушканнар. Маргылдааның киржикчилерин дөрт аңгы бөлүкке үскеш, ооң бөлүк бүрүзүнүң тиилекчилерин бот-боттарының аразында ойнаткан.

Аңаа Улуг-Хем биле Чөөн-Хемчик районнарның школачылары шылгарап үнгеш, бот-боттарының аразында чемпион ат дээш ойнаар эргени чаалап алганнар. Бо ийи команданың түңнел оюнун залга олурган чон улуг сонуургал-биле көргеннер. Кайы-даа команданың белеткели өске черлерден келген командалардан бедик мергежилдии, техника талазы-биле эки белеткелдиг, аваангыр-кашпагайы-биле ылгалып турган.

Кайы-даа талазының оолдары күштүг кагыглары, билдилиг камгаланып, блок салыры-биле бедик мергежилдиин оюн үезинде көргүскеннер. Баштайгы оюнну Улуг-Хемниң школачылары, а ийигизин чөөн-хемчиктер оон соонда база катап оюн ындыг болган. Ынчангаш дөрт ужуражылга соонда ниити сан 2:2 апарган. Ынчангаш кым чемпион болурун эң сөөлгү ужуражылга шиитпирлээн. Маңаа улуг-хемчилер тиилелгени чедип алгаш, 1982 чылда школачыларның республика чемпиону деп бедик атты чаалап алганнар.

Ол командаларның ойнакчыларындан Ак-Туруг ортумак школазының өөреникчизи Виктор Бегзинниң, Чааты школазындан Леонид Кунгаа оларның күштүг кагыглары командазынга хөй удуг саннарын эккеп турган. А Чөөн-Хемчиктен Артем Күжүгеттиң, Мерген Монгуштуң оюнун көрүкчүлер сонуургап, оларны хей-аът киирип турганнар.

Өвүр районнуң школачылары-биле Кызылдың волейболистери үшкү шаңналдыг чер дээш ойнааннар. Бо ийи команда эрткен чылын база үшкү чер дээш бот-боттарының аразында ужурашканнар. Ынчан өвүржүлер үшкү черже үнген. Бо удаада база ындыг болган.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: республиканың Чырыдыышкын министерствозунуң шилчиир кубогунуң эдилекчилери Улуг-Хем районнуң волейболистери оларны удуртуп чораан тренери Ш. Д. Дамбар-оол-биле; маргылдаа үезинде.
Авторнуң фотолары.

«АК ТЕРГЕ»

Республиканың пионерлер дружиналарының «Ак тергениң» шаңналы дээш маргылдаа Кызылдың Пионерлер бажыңынга болуп эрткен. Аңаа 3-тен 7 класска чедир өөренип турар пионерлерниң шупту 12 командазы киришкен.

Үш хүн үргүлчүлээн аныяк шыдыраачыларның маргылдаазынга найысылал Кызылдың № 15 школазының пионерлери бирги черже үнген. Олар баштай боттарының бөлүүнге 21 санны алгаш, шиитпирлиг түңнел оюнга ийиги бөлүктүң тиилекчизи Өвүрнүң Хандагайты ортумак школазының төлээлерин 5:0 санга чиик үткан. Ынчангаш бо команданың кежигүннери ам үш чыл улаштыр бирги черни ээлевишаан, ВЛКСМ Тыва обкомунуң шилчиир кубогун мөңгези-биле школазынга артырган.

Маргылдааның сөөлгү хүнүнде Бай-Тайга биле Кызыл районнуң пионерлери шаңналдыг үшкү чер дээш демисешкен. Бо ужуражылгада Тээли ортумак школазының шыдыраачылары удурланыкчызын 5:0 санга удуп ап, тиилелгеже чүткүлдүг ойнаан.

Спортчу чидиг демиселдиң түңнелинде тус-тус хөлдер аайы-биле чемпионнар, шаңналдыг черлерни ээлээн шыдыраачылар илерээн келген. Бирги хөлге Кызылдың № 15 школазының чедиги классчызы Владик Варламов кымгадаа уттурбайн, чемпион атка төлептиг болган. Ийиги черни Кара-оол Саая (Өвүр), үшкүзүн — Николай Хертек (Бай-Тайга) ээлээн. Ийиги хөлге Тээли ортумак школазының өөреникчизи Василий Хомушку бодунуң мурнунга кымныдаа киирбээн. Кызылдың пионерлери Аркадий Муравьев, Виктор Погодаев үшкү, дөрткү хөлдерге чемпионнаан. Уруглардан бешки хөлге Рита Сарыглар (Бай-Тайга), бирги черни, а ийиги, үшкүзүн — Уран Куулар (Өвүр) биле Наташа Чалба (Кызыл район) ээлээн.

«Ак тергениң» республика маргылдаазынга Тожу, Улуг-Хем районнар боттарының командаларын чорутпаан.

Маргылдааның негелдези ёзугаар пайы-бир пионер дружиназының район төвүнге тиилээн командазы киржир турбуже, чамдык районнар аңгы-аңгы школаларындан шилиндек команданы шилип тургусканы шын эвес.

С. ДАНЗЫ.

ГРИППТЕЙ БЕРГЕНДЕ

Эмчиниң сүмези

Соок кыш чаа эгелеп турар үеде чүве. Хоорай эмнелгезинге ажылдап турумда таныырым кижи чедип келди. Амыр-мендивис солушкаш, келген херээн тайылбырлады: — Хенертен бо дүне эъдим изип, шыырныгып, бажым аарып эгеледи. Эртен думчуумдан суг төктүп, чөдүрер апардым, хөрээм кагылып-даа турар. Чоокта ажылдаар черивиске бир кижи ыыжап барган. Ол бут кырынга аарыын эрттирип, эмчиге-даа барбаан — деп, ол думчуун бичии болгаш-ла аштанмышаан, чугаалады.

Эмчи хынаалдазын эрттирген соонда, ооң грипптей бергени ол бүгүнүң ужурундан өкпезинге дегдиргенинин тодаргай демдектери бар болган. Ону халдавырлыг аарыглар эмнээр салбырга чыттырып, элээн үр эмнээш салгыткен бис. Ол кижиге грипптен камгаланырының арга-сүмезин база берген бис. Бо таварылга гриппттиң кижиге кандыг айыылды тургузуп болурун херечилеп турар. Бо аарыгны болдурбас дизе, ооң тыптыр чылдагаанын, чамдык сүмелерни шиңгээдип, ажыглаза чогуур.

Грипп тынар органнарын дамчыштыр организмге халдап кирер өөскүдүкчүлерлиг халдавырлыг аарыгларның бирээзи. 1933 чылда гриппти «вирус» деп микробтар өөскүдерин эмчи эртем шинчилел тодараткан. Олар грипптээн кижиниң чараазынга, үндүр тынган агаарынга, идик-хевинге, холдарынга чоруур. Ол ышкаш сугга, хөрзүнге, агаарга, саван, идик-хепке грипп микробтары үр үеде чоруп болур. Микробтар хайынган изиг сугга, хлорлуг чугай, лизол, спирт, водкага таварышканда, хепти изиг илиир-биле базарга шуут узуткаттыннар. Чайгы изиг хүн херелдери гриппти узуткаарынга база дээштиг.

Ол вирустар янзы-бүрү хевирлерлиг бөлүктерге чарлыр. Оларның хевир бүрүзү аарыг тывылдырар хоралыг шынары-биле ылгалыр. Ынчангаш «А» хевириниң грипп өөскүдүкчүзүнге удур катап оон аарывас камгалал бүдүмелдер аараан кижиниң организминге тургустунза-даа, дараазында «В», «С» дээш гриппттиң өске-даа өөскүдүкчү микробтарының хевиринге таварышканда оон аарый берип болур. Ооң ужурунда гриппке удур, улаанутка, оспага ышкаш организмде быжыг иммунитет чок. Грипптээн кижиниң дашкаар ылгаан чүүлдери-биле ооң өөскүдүкчү вирузу чоп аразынга дораан нептерээр. Ылаңгыя чугаа үезинде тыныш агаарындан, чараа чаштанчыларындан, аарыг кижиниң туткан эт-севин, аяк-савазын, эжиктер тудазындан кадык кижилерге халдаар.

Аас, думчук тынар кежирлериниң иштики каъдынга ол микробтар шургуп киргеш, өзүп көвүдээр, ол органнарның тургузуун, ажылын хажыдар, оон хапче хоралыг бүдүмелдерни тарадыптар. Ынчангаш кижиниң эъди изип, шыырныгып, думчуундан суг төктүр болу бээр. Грипп микробтарының ол «токсин» деп хораны баш мээзиниң ажылынга багай салдарлыг. Чогум-на ол хорапалышкындан кижи грипптээнде бажы аарыыр, уйгузу келбестээр, ажынар, кылыктаныычал-даа апаар. Грипптээн кижилер болганчок-ла өкпезинге, чүрээнге, баарынга, бүүрээнге, мээ картынга дегдирер. Бо аарыглар чамдыкта белен эмнеттинмес-даа болгулаар. Грипп соонда мынчаар аараан кижилер кадыкшылын, ажыл кылыр шыдалын шуут ышкынып, инвалид байдалче шилчип болур. Грипптээш эмнетпес болза, баш сөөктериниң хавакта, думчук чоогунда хостарынга ириңнелиишкинни тыпты бергилээр.

Грипп чайын, күзүн, кыжын, чазын-даа тыптып турар. А чылдың соок үелеринде ол кончуг нептеренгей апаар. Чүге дизе, ол үеде чон өг-бүлезинге, хөй-ниитиниң дыштаныр черлеринге чылган турар. Оларның аразында ийи-чаңгыс грипптээн аарыг кижилер белени-биле тарадыптар. Бичии чаштарга, кадыы кошкак кырганнарга грипп аар эртер. Оон янзы-бүрү органнарга грипп микробтары дегдириишкинни тывылдырар. Грипп микробтары өкпе дегдириишкинин тывылдырган болза, хөрек кагылар-даа болу бээр. Мындыг янзылыг апарганда дораан эмчини бажыңынче чалап, хынадып эмнедиңер. Чамдык кижилер грипптей бергенде эмчиге барбас, чоп аразы кирип, бут кырынга эрттиргилээр. Бо чорук ийи дакпыр хоралыг. Бирээде, грипптен улаштыр өске аарыгга таваржыр, ийиде, кадык кижилерже ону чыпшырып нептередир.

Грипптээн кижи бажыңынче эмчи чалап хынаткаш, берген сүмелерин шыңгыы сагып эмнедир. Өске кижилерден аңгы өрээлге чыттырып, тускай аяк-саваны, ажыглалды тургузар. Оларны чуурда хлорамин холумактыг изиг сугну ажыглаңар. Шалаңы өл пөс-биле чодуп, бажыңның иштин өйлеп-өйлеп агаарладыңар. Эжик тудаларын хлораминниг сугга өттүрген пөс-биле чодарга база грипп чыпшынмас болур.

Аарып турар үеде лимон, ары чигири, кат вареньези холаан изиг шайны, сүттү элбеде ажыглаары грипптен сегидеринге эки салдарлыг. Баштайгы үеде баш аарыын намдадыр пирамидон, цитрамон, эът изиин бадырар аспирин, уйгу экижидип болур димедрол ышкаш эмнерни, ооң-биле кады витаминнерни аараан кижиге хүнде 2-4 таблетка хирени бээр. Эмчи сүмези чокка пенициллин, норсульфазол дээн ышкаш тускай шынарлыг эмнерни ажыглаваңар.

Организмниң бойдустуң изиг, соок үелеринге чаңчыктырып дадыктырары күш-культура, спортка хандыкшыры грипптен аарывазынга онза ужур-дузалыг. Совет медицина халдавырлыг аарыгларны болдурбазынга, эмнээринге улуг чедиишкиннерни чедип алган. Амгы үеде гриппке удур тускай вакциналар-биле тарыышкыннарны чорудуп турар. Грипп өөскүдүкчүзү микробтарның хоразын сулараткан, азы оларны өлүрлендирип тургаш кылган бо эм чүүлду кижиниң думчуун, кежиин дамчыштыр тарыырынга, организмге камгалал бүдүмелдер гриппке удур тургустунар. Ынчангаш гриппттиң кандыг-бир хевиринден ол аарывас, таваршса-даа ону чиик эрттирер апаар. Моон-биле чергелештир, эмнелге ажылдакчыларынга бо ажылды чорударынга дузалаңар. Грипп кайы-бир суур, хоорайга тывылганда дүргени-биле тарап нептерээр. Чоннуң чыглыр черлеринге, вокзалдарга гриппке удур чогуур ажылдарны чорутса эки.

Грипптээш, хөй ажыл хүннерин үзүп турар болганда, чурттуң ажыл-агыйынга ол багай салдарны чедирер. Каажан грипп нептерээн турда, ремантадин, интерферон, оксалинниг үс дээн чижектиг эмнерни ажыглаар. Ремантадинни гриппттиң демдектери илерээри билек, чүгле 1-2 дугаар хүннерде ажыглаар. Ийи таблеткадан хүнде 3 катап ижер. Бичии уругларга шуут берип болбас. Бо эм «А» хевириниң микробтарын узуткаар шынарлыг. Интерферонну думчукче хүнде 2 катап дамдыладырга гриппти нептеретпезинге дузалыг. Ону улуг, биче кижилерге ажыглап болур.

Оксаминниг үс-биле думчук иштин дашкаар үнүп, чон аразынга кирерде хүнде ийи катап чаап алыр болза, грипп микробтары чыпшынмас, кижи оон белен аарывас. Кижи бүрүзү бодунуң база кады ажылдап, чурттап турар улустуң кадыын камгалап, грипптей бергенде эмчиге эмнедип, ону таратпас аргаларны ажыглаза эки.

О. МАРТАН-ООЛ,
Кызыл хоорайның болгаш районнар аразының эмчи-күш-ажыл эксперт комиссиязының даргазы.

БУРУНГУ ШАГНЫҢ ТООЛУ

Национал маадырның — Янгарның дугайында чоннуң тоолун бижиир чугула ажылды Алтайның төөгүнүң, дылдың болгаш литератураның эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчызы Н. Шинжин хөй чылдар дургузунда чорудуп келген. Алтайның улустуң шүлүглел чогаалында Янгарны «маадырларның адазы» деп адаан. 34 муң одуруг шүлүктер чоннуң чогаал эртинезин улам байыткан.

В. ПАВЛОВ,
СЭТА-ның корр.

Горно-Алтайск.

Тываның транспорт эргелелиниң Кызылда автошколазы 3 класстың чолаачылар белеткелиниң курстарынга өөренир күзелдиглерни чыып турар. Өөредилге тыва дылга эртер. Өөредилге хөлезинин өөренир кижи боду-даа, совхозтар болгаш кодээ ажыл-агыйның өскедаа бүдүрүлгелери-даа төлеп болур. Өөредилгениң хуусаазы 5 ай. Кичээлдер 1982 чылдың январь 15-те эгелээр.

Өөренир күзелдиглерниң келир адрези: **Кызыл хоорай. Шевченко кудумчузу, бажың № 113-а, телефону 2-34-94.**

Өртке удур эки тура республика ниитилели чагыг езугаар даразында ажылдарны күүседирин бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш совхозтарның удуртукчуларынга дыңнадып тур: улуг, биче суугуларны салыры, улуг, биче котёлдарны септээри, ыяш тудугларны (складтарны, мал кажааларын, чуртталга бажыңнарын, өрттенип болгу дег херекселдерни) өрттен камгаладыг кылдыр септээри, өрт өжүрер саваларны иштээри болгаш оон-даа өске.

1982 чылда ол ажылдарны кылырынга хамаарыштыр чагыгларны бо чылдың февраль 15-ке чедир хүлээп алыр. Ниитилелдиң адрези: **Кызыл хоорай, Правобережная кудумчузунуң 7«а» бажың, телефону 2-20-34.**

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ЯНВАРЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — УССР-ниң «Ятрань» алдарлыг ансамблиниң концерти. 9.25 — «Кино аян-чоруктар клуву». 10.25 — «Частың он чеди шинчизи». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 11.35 — Медээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнер программазы. 15.30 — «Шыдыраа школазы». Ак терге. 16.00 — М. П. Мусоргскийниң чогаадылгазы. 16.45 — Стол теннизинге Европаның бирги чери дээш. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Данияның шилиндек командазы. «Дружба» деп универсал спорт залындан дамчыдылга. 17.15 — Кодээде башкы Л. Ф. Девятайкина-биле школачыларның ужуражылгазы. 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». Күш-ажылдың культуразы.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Москвада кыш». Киночурумал. 19.05 — Кижи болгаш хоойлу. 19.35 — Совет ырларының концерти. 19.50 — «Частың он чеди шинчизи». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Кол конструктор». Документалдыг телефильм. 2-ги фильм. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.35 — «Өдүүктерниң арыннары».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — «Камнаттынган миллионнар». Документалдыг фильм. 12.10 — Аваазының школазы. 12.40 — Музыка. 6-гы класс. А. П. Бородинниң музыказында маадырларның овур-хевири. 13.10 — Педагогтарның дагдыныышкыны. 13.40 — Н. А. Некрасов — «Демир орук». 7-ги класс. 14.05 — «Детжиишкин». Уран-чечен фильм. 15.35 — «Сибирьниң нефтизи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Өөредир база кижизидер». 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». 19.15 — Телефильм. 19.30 — Телемедээлер, чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.45 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Фёдорнуң човуланы». 20.00 — «Кодээден дамчыдылга». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Апрельде дүштер». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.25 — Спорт программазы: Даг таагының спортунуң кубогу. Херээжейнер. Швейцариядан дамчыдылга. 23.00 — 00.35 — Элээдилерниң В. А. Грапаткинге тураскааткан футбол маргылдаазы. ССРЭ-ниң № 1 шилиндек командазы — ГФР-ниң шилиндек командазы.

Агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттаар, чамдык черлерге хар биче чаар. Соңгу-барыын углуг хаттың күжү секундада 2-7 метр чедер, агаарның температуразы 15-20, чамдык черлерге 12-17 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН

Кино

ЯНВАРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Демдеглел дептериниң чажыды» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Үшкү октаргайның чажыды» 9.40, 14.30, «Улуг сүпезиниң шилип алган кижизи» 11.15, 15.50, 17.30, «Дөрт холдап ойнаары» 19.10, 21.00 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ак таңцы» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Онзагай байдалдар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Цыган аас-кежик» 18.30, 20.30 шактарда.

«Шын» солуннуң редакциязынга курьер дарый негеттинип турар.

Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үжетиүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 45

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00413